

Crna Gora
Ministarstvo ekonomije

STRATEŠKE SMJERNICE RAZVOJA MMSP

2017 - 2021

Decembar 2017. godine

UVOD

Aktuelni procesi društveno - ekonomske globalizacije pretpostavljaju postojanje održivog i kontinuiranog koncepta unaprjeđenja poslovanja sektora MMSP¹. Unaprjeđenje poslovanja sektora MMSP, kao i ukupne nacionalne ekonomije i povećanje broja zaposlenih u dobrom dijelu zavisi od kvalitetno osmišljenih mehanizama podrške i unaprjeđenja ključnih faktora koji determinišu efikasnost ukupnog sistema.

Sektor MMSP u CG, kao i u većini savremenih ekonomija predstavlja zanačajan broj ukupnog broja preduzeća, 99,75% od ukupnog broja su MMSP i zapošljava preko 75% od ukupnog broja zaposlenih u CG. Realizacija politika razvoja sektora MMSP je u nadležnosti velikog broja institucija, privatnog i javnog sektora, i sprovodi se kontinuirano, u skladu sa mjerama Strategije za razvoj MSP 2011 – 2015.

Broj MMSP u 2017. godini, prema podacima Poreske uprave je 25.926, što je povećanje od 39,6% u odnosu na 2011. godinu. Od toga, više od trećine je locirano u Podgorici (35,9%), zatim u Budvi (11,2%) i Baru (9,9%). Od ukupnog broja preduzeća, mikro preduzeća čine 90,5% (23.523), mala preduzeća čine 7,9% (2.062), srednjih je 1,3% (341) i velikih 0,3% (65). Većina preduzeća je u sektoru trgovine (30,9%), usluge pružanja smještaja i hrane (12,4%), građevinarstva (10,7%), prerađivačke industrije (8,4%), saobraćaja (5,1%).

Današnja uspješna i brzorastuća preduzeća koja doprinose razvoju nacionalnih ekonomija, vrše aktivnu i konstantnu interakciju sa okruženjem, koje u određenom trenutku može kvalitetnim politikama i mehanizmima podrške značajno doprinijeti većem stepenu njihove efikasnosti i uspješnosti. U ovom dijelu potrebno je izdvojiti značaj inovacija i MMSP koji svoju uspješnost baziraju na istraživanjima, inovacijama i novim tehnologijama. Takva MMSP, koja svoju konkurentnost grade na znanju, inovativnom pristupu i primjeni novih tehnologija predstavljaju generator razvoja ekonomskih sistema i kao takva moraju biti prepoznata prilikom donošenja Strategija, mjera i mehanizama unaprjeđenja poslovanja MMSP.

Smjernice iznesene ovim dokumentom su zasnovane na detaljnim analizama stanja ekonomije i segmenta MMSP u CG, i usklađeni su sa relevantnim Nacionalnim i EU dokumentima: Program ekonomskih reformi 2017 – 2019. godine, Pravci razvoja Crne Gore 2015 – 2018. godine, Industrijska politika Crne Gore do 2020. godine, Strategija razvoja ženskog preduzetništva 2015-2020, Small Business Act-SBA, itd.

Ovaj dokument pruža pregled realizacije i ostvarenih efekata Strategije razvoja MSP 2011 - 2015. i ima za cilj da izrađivaču naredne Strategije razvoja MSP ponudi strateške smjernice pravaca unaprjeđenja razvoja MMSP, koji će dati dodatan impuls dinamičnom i održivom društveno – ekonomskom razvoju u procesu EU integracija.

¹ mikro, mala i srednja preduzeća, definisana Zakonom o računovodstvu Crne Gore, od 30. jula 2016 godine ("Službeni list Crne Gore", br. 052/16 od 09.08.2016)

LISTA SKRAĆENICA

Asocijacija "Poslovna žena"	APŽ
Balance of Payment	BOP
Biznis inkubator	BI
Bruto dopmaći proizvod	BDP
Centralna banka Crne Gore	CBCG
Centar za stručno obrazovanje	CSO
Centralni registar privrednog suda	CRPS
Competitiveness Innovation Program	CIP
Consumer Price Index	CPI
Društvena odgovornost	DO
Društveno odgovorno poslovanje	DOP
Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća	Direkcija za razvoj MSP
Euro info korespondentni centar	EICC
Evropska Komisija	EK
Evropska Unija	EU
Evropski centar za informacije i inovacije	EIIC
Evropska banka za obnovu i razvoj	EBRD
Evropska preduzetnička mreža	EEN
Evropski investicioni fond	EIF
Evropska investiciona banka	EIB
Entrepreneurship Innovation Program	EIP
Investiciono-razvojni fond Crne Gore	IRFCG
Međunarodna finansijska korporacija-Grupa svjetske banka	IFC
International Standardization Organization	ISO
Informaciono-komunikacione tehnologije	ICT
Istraživanje i razvoj	IR
Jedinica lokalne samouprave	JLS
Mikro, mala i srednja preduzeća	MMSP
Ministarstvo ekonomije	ME
Ministarstvo nauke	MN
Ministarstvo održivog razvoja i turizma	MORT
Ministarstvo prosvjete	MP
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede	MPRR
Ministarstvo rada i socijalnog staranja	MRSS
Mikrofinansijske institucije	MFI
Ministarstvo održivog razvoja i turizma	MORT
Montenegro biznis alijansa	MBA
Naučno istraživački	NI
Organization for Economic Cooperation and Development	OECD
Poreska uprava	PU
Privatno javno partnerstvo	PJP
Privredna komora Crne Gore	PKCG
Regionalni centar za razvoj preduzetničkih kompetencija za	SEECCL
Statistical Office of the European Commission	EUROSTAT
Strane direktne investicije	SDI
Švedska razvojna agencija	SIDA
Unija poslodavaca Crne Gore	UPCG
United States AID	USAID
United Nation Development Program	UNDP
Uprava carina	UC
Vlada Crne Gore	Vlada CG
Zavod za zapošljavanje Crne Gore	ZZZCG
Zajednica Opština	ZO
Zavod za statistiku Crne Gore	Monstat
Zavod za školstvo	ZZŠ

SADRŽAJ

1	Realizacija Strategije razvoja MSP 2011 – 2015.....	5
1.1	Strateški cilj 1 - Poboljšanje poslovnog okruženja.....	5
1.1.1	Smanjenje regulatornog rizika	5
1.1.2	Stvaranje povoljnijeg poslovnog okruženja.....	5
1.1.4	Ostvareni efekti	6
1.1.5	Period 2016 - danas	6
1.2	Strateški cilj 2 - Jačanje finansijske podrške	7
1.2.1	Poboljšanje pristupa i dostupnosti kreditima i jačanje kapaciteta MSP za upravljanje finansijama.....	7
1.2.2	Uspostavljanje sistema izdavanja kreditnih garancija.....	7
1.2.3	Poboljšanje dostupnosti grantovima.....	7
1.2.4	Olakšavanje pristupa kreditima kreiranjem podsticajnog regulatornog okvira	7
1.2.5	Podsticanje korišćenja raspoloživih CIP/EIP finansijskih instrumenata	8
1.2.6	Ostvareni efekti	8
1.2.7	Period 2016 do danas	8
1.3	Strateški cilj 3 - Jačanje konkurentnosti MSP i promocija preduzetništva	9
1.3.1	Zakruživanje potrebne institucionalne podrške razvoju MSP	9
1.3.2	Edukacija i savjetodavne usluge za MSP	10
1.3.3	Jačanje inovativnosti MSP.....	11
1.3.4	Podsticanje konkurentnosti i izvoza MSP	11
1.3.5	Dijalog i partnerstvo javnog i privatnog sektora	12
1.3.6	Statističko praćenje i promocija MSP i preduzetništva	12
1.3.7	Ostvareni efekti	13
1.3.8	Period 2016 do danas	14
1.4	Strateški cilj 4 - Podrška početnicima u biznisu – start up	16
1.4.1	Jačanje institucionalne infrastrukture za podršku započinjanja biznisa	17
1.4.2	Unaprjeđenje kvaliteta i dostupnosti finansijske podrške za start up	17
1.4.3	Unaprjeđenje kvaliteta i dostupnosti nefinansijske podrške.....	17
1.4.4	Ostvareni efekti	18
1.4.5	Period 2016 do danas	18
2	Postojeće stanje MSP u Crnoj Gori	19
2.1	Makroekonomsko okruženje za poslovanje MSP	20
2.2	Analiza stanja razvoja MSP.....	21
2.3	Poslovno okruženje u Crnoj Gori sa aspekta međunarodnih izvještaja	23
2.3.1	Izvještaj Svjetske banke - Doing Business	23
2.3.2	Indeks globalne konkurentnosti	24

2.4	Ostvarivanje politike MSP	24
2.4.1	Ostvareni efekti	25
3	Institucionalni okvir za razvoj MMSP	25
3.1	Nacionalni zakonodavni kontekst	25
3.1.1	Nacionalni strateški kontekst.....	26
3.2	Evropski kontekst.....	27
4	Strateške smjernice razvoja MMSP	28
4.1	Unaprjeđenje poslovnog okruženja.....	28
4.2	Unaprjeđenje preduzetničke infrastrukture i jačanje preduzetničkih znanja i vještina	28
4.3	Unaprjeđenje mehanizama finansijske podrške MMSP	29
4.4	Unaprjeđenje konkurentnosti MMSP	30
ANEX 1		32
	Razvrstavanja pravnih lica u skladu sa Zakonom o računovodstvu	32

1 Realizacija Strategije razvoja MSP 2011 – 2015

1.1 Strateški cilj 1 - Poboljšanje poslovnog okruženja

Kreiranje povoljnog poslovnog ambijenta je kontinuirani zadatak države, a usmjeren je na unaprjeđenje regulatornog okvira, pojednostavljenje administrativnih procedura i kreiranje efikasnijeg javnog sektora kao osnove za pružanje kvalitetne usluge sektoru privrede. Pored brojnih aktivnosti za unaprjeđenje poslovnog ambijenta na nacionalnom nivou, važan segment ukupne slike o uslovima za realizaciju poslovnih ideja, jesu uslovi za poslovanje na lokalnom nivou i vidovi njihovog reformisanja.

1.1.1 Smanjenje regulatornog rizika

U 2011. godini u okviru Giljotine propisa, u fazi Inventure propisa, analizom regulative je obuhvaćeno oko 690 propisa i 320 administrativnih postupaka, pripremljeno je oko 1.887 preporuka. U 2012. godini, izrađen je e-registar licenci, kreiran u saradnji sa USAID i PKCG. U 2012. godini realizovano je 175 preporuka. Revidiranim Akcionim planom u septembru 2013. godine, prihvaćeno je 1.446 preporuka. Tokom 2013. godine realizovano je 230 preporuka, tokom 2014. godine realizovano je 196 preporuka, a tokom 2015. godine realizovane su 41 preporuke.

1.1.2 Stvaranje povoljnijeg poslovnog okruženja

U cilju jačanja konkurentnosti privrede, od 2011. godini registracija preduzeća se vrši na jednom mjestu (One stop shop), a od 15. maja 2012. godine se vrši on-line podnošenje prijave za registraciju preduzeća, preko Portala e-uprave. U 2014. godini povećan je broj elektronskih usluga Portala e-uprave i omogućena je registracija u 8 područnih jedinica Poreske uprave. Rezultat reformi u dijelu objedinjene naplate poreza na dohodak i doprinosa za obavezno socijalno osiguranje jeste napredak u DB (Doing Business) 2013. u ovom indikatoru za 38 mjesta. Prema ocjenama iz DB izvještaja 2013/2014, kreditni registar Centralne banke Crne Gore je među najboljima po obuhvatu informacija u svijetu, što je Crnoj Gori dalo rang 2. mjesta od ukupno 189 rangiranih zemalja.

U julu 2013. godine, usvojen je Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata, u cilju olakšavanja procedure dobijanja građevinske dozvole. Tokom 2015. godine 17 lokalnih samouprava su donijele nove propise sa jedinstvenom visinom naknade za sve kategorije objekata, donijet je Pravilnik o bližoj sadržini i načinu vođenja Centralnog registra planske dokumentacije, formiran je Centralni registar planske dokumentacije u kojem su unijeti svi važeći planski dokumenti. U 2015. godini je usvojen Zakon o državnom premjeru i katastru nepokretnosti, kako bi se unaprijedio kvalitet zemljišnog registra. Prema podacima iz Izvještaja Svjetske banke o lakoći poslovanja indikator »izdavanje građevinskih dozvola«, DB 2016, Crna Gora je, napredovala za 11 mjesta, sa rangom na 91. mjestu od ukupno 189.

U 2013. godini usvojena je Tarifa o naknadama za rad izvršitelja (TARICG), po osnovu Zakona o izvršenju i obezbjeđenju, kako bi se olakšao izvršni postupak.

U dijelu mapiranja procedura za uvoz i izvoz, izrađeno je Uputstvo za sprovođenje pojednostavljenih postupaka deklarisanja robe. U TARICG (integrisana carinska tarifa CG) unijeta je Uredba o carinskoj tarifi, koja se svake godine usklađuje sa kombinovanom nomenklaturom EU. U 2014. godini izrađeno je uputstvo o primjeni PAN-EURO-MED Konvencije o pravilima o porijeklu robe. Urađen je vodič za sajmove u CEFTA regionu.

Značajno poboljšanje i liberalizacija poslovnog ambijenata u CG je ostvareno usvajanjem Zakona o strancima koji je počeo sa primjenom marta 2015. godine, koji je iste godine dopunjen Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o strancima. Obaveza utvrđivanja godišnje kvote za rad stranaca utvrđena je članom 73 Zakona o strancima kojim je predviđeno da godišnji broj dozvola za privremeni boravak i rad stranaca utvrđuje Vlada u skladu sa migracionom politikom, stanjem i kretanjima na

tržištu rada u Crnoj Gori. Godišnjom kvotom se, utvrđuju djelatnosti i zanimanja u kojima se stranci mogu zapošljavati, odnosno pružati ugovorene usluge, kao i vrste radnih dozvola: dozvole za zapošljavanje, sezonsko zapošljavanje stranaca i pružanje ugovorenih usluga.

U cilju privlačenja novih investicija i unapređenja poslovnog ambijenta u 2014. godini je usvojen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o stranim investicijama pri čemu je stranim investitorima obezbijeđen nacionalni tretman, što znači da imaju isti status kao i domaći investitori i omogućeno je investiranje u bilo koju djelatnost.

1.1.3 Procjena uticaja regulative – RIA

U okviru projekta Analize procjene uticaja propisa (RIA) u saradnji sa međunarodnim partnerima IFC i USAID u 2011. godini, izvršena je obuka za sprovođenje RIA-e za oko 60 državnih službenika iz svih regulatora a u 2012. godini obučeno je oko 200 službenika. Od formalnog uvođenja RIA-e u crnogorski regulatorni sistem 01. januara 2012. do 2016. godine, Ministarstvo finansija je dalo preko 1.370 mišljenja na prijedloge akata i prateće obrasce Izvještaja o sprovedenoj analizi procjene uticaja propisa, s aspekta implikacija na poslovni ambijent i uticaj na budžet države (299 tokom 2012. godine, 291 tokom 2013. godine, 400 tokom 2014. godine i 380 tokom 2015. godine).

1.1.4 Ostvareni efekti

- omogućen sveobuhvatan pregled i uspostavljena procedura objedinjene registracije preduzeća, ubrzane su procedure izdavanja građevinske dozvole, postupanje katastarskih organa, itd.
- ostvareno je usklađivanje propisa u skladu sa implementacijom preporuka Giljotine propisa
- unaprijeđen nivo znanja državnih službenika za analizu procjene uticaja regulative RIA
- olakšan je postupak dobijanja licenci kroz pružanje informacija o administrativnim koracima za dobijanje licenci, putem e-registra licenci
- skraćena je procedura i postupak registracije novih privrednih subjekata on-line putem
- olakšana je procedura dobijanja radnih dozvola za strance donošenjem i implementacijom Odluke o utvrđivanju broja radnih dozvola za strance
- unaprijeđen je izvršni postupak donošenjem podzakonskih akata i smanjeni su troškovi za rad izvršitelja, kao i tarife notarskih usluga
- ojačanim kapacitetom kreditnog registra kod CBCG povećan je kvalitet informisanja fizičkih i pravnih lica o zaduženosti, i omogućen bolji sistem izvještavanja
- poboljšana je informisanost o carinskim procedurama kao i informisanost o sajmovima za izvozno orjentisana preduzeća
- kreirani su preduslovi za jednostavnije izmirenje poreskih obaveza, podnošenje prijava i finansijskih iskaza elektronskim putem.

1.1.5 Period 2016 - danas

U okviru Giljotine propisa Akcionim planom predviđena je realizacija 172 preporuke tokom 2016. godine, od čega su do kraja III kvartala realizovane 24 preporuke. U dijelu implementacije preporuka „Giljotine propisa” vršena je izmjena propisa prihvatanjem preporuka gdje je stepen realizacije, zaključno sa II kvartalom 2017. godine, iznosio 83,4% preporuka, odnosno od ukupno prihvaćenih 1.446 preporuka, realizovano je 1.206 preporuka.

Uprava za nekretnine je unaprijedila funkcionisanje principa „jednog šaltera” na opštinskom nivou u 2016/2017. godini, uključujući regionalne katastarske kancelarije.

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o strancima, Vlada je donijela Odluku o utvrđivanju godišnjeg broja dozvola za privremeni boravak i rad stranaca za 2016. godinu i po prvi put se kvota utvrdila po djelatnostima i zanimanjima. Prema podacima iz Ministarstva unutrašnjih poslova, kao nadležnog za izdavanje dozvola za privremeni boravak i rad stranaca u 2016. godini izdato je 14.588

dozvola za rad i zapošljavanje stranaca (10.834 u kvoti i 3.754 van kvote), dok je u periodu 01.01. - 06.12.2017. godine izdato 19.747 dozvola za zapošljavanje stranaca (u kvoti 13.508, van kvote 6.239). U cilju dodatnog usaglašavanja Zakona o slobodnim zonama sa EU legislativom i podsticanja izvoznih aktivnosti i proizvodnje u slobodnoj zoni, 2016. godine usvojen je Zakon o izmjenama i dopuna Zakona o slobodnim zonama.

U cilju unaprjeđenja poslovne klime na lokalnom nivou, Crna Gora se u maju 2016. godine zvanično priključila Regionalnoj mreži za certifikaciju opština sa povoljnim poslovnim okruženjem (BFC SEE). U proces certifikacije, uključeno je 6 crnogorskih lokalnih samouprava: Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Žabljak i Bijelo Polje.

Od formalnog uvođenja RIA-e do 2017. godine, Ministarstvo finansija je dalo preko 1.930 mišljenja na predloge akata i prateće obrasce Izvještaja o sprovedenoj analizi procjene uticaja propisa. U toku 2016. godine Ministarstvo finansija je dalo ukupno 321 mišljenje.

1.2 Strateški cilj 2 - Jačanje finansijske podrške

Da bi se unaprijedila efikasnost poslovanja i razvoj MSP, omogućilo otvaranje novih preduzeća, doprinijelo novom zapošljavanju, ulaganjima u manje razvijena područja, u prethodnom periodu je malim i srednjim preduzećima i početnicima u biznisu obezbijedena finansijska podrška kroz ponudu različitih finansijskih instrumenata.

1.2.1 Poboljšanje pristupa i dostupnosti kreditima i jačanje kapaciteta MSP za upravljanje finansijama

U periodu 2011 - 2015. u domenu poboljšanja pristupa i dostupnosti kreditima i jačanje kapaciteta MSP za unaprjeđenje finansijama, Investiciono-razvojni fond CG je iz godine u godinu unaprijeđivao kreditnu podršku za MSP i preduzetnike, sa posebnim akcentom na mlade, žene u biznisu i početnike, poljoprivredne proizvođače, za projekte iz oblasti infrastrukture, energetike i zaštite životne sredine ali i za rješavanje pitanja likvidnosti. Ukupna kreditna podrška kroz direktne kredite i posredstvom banaka za period 2011-2015. godine iznosila je 183,05 mil. € za 1.075 projekata. Kada je riječ o kretanju kamatnih stopa, evidentne su povoljnosti iz godine u godinu, pa je tako kamata koja se u 2011. godini kretala oko 6 % u narednim godinama bila smanjenja i kretala se do 5,1 %.

U cilju jačanja likvidnosti za MSP preduzeća, IRFCG je razvio novi finansijski instrument – faktoring aranžman, u okviru kojeg je, u periodu 2011-2015. godine podržano 112 preduzeća u iznosu od 125,6 mil € uz kamatu do 5,5 %.

1.2.2 Uspostavljanje sistema izdavanja kreditnih garancija

Model izdavanja kreditnih garancija je definisan 2011. godine, izmijenjen 2012. godine, a u toku 2013. godine, IRFCG je izdao garancije za 3 preduzeća u ukupnom iznosu od 2,9 mil €.

1.2.3 Poboljšanje dostupnosti grantovima

Segment dostupnosti grantovima za MSP je implementiran kroz EBRD BAS program sa ciljem angažovanja lokalnih i međunarodnih eksperata za jačanje kapaciteta i konkurentnosti MSP. U periodu 2011 - 2015. dobrena su ukupno 234 granta iz sredstava specijalnog fonda akcionara EBRD, švedske razvojne agencije SIDA, EU sredstava, i dr.

1.2.4 Olakšavanje pristupa kreditima kreiranjem podsticajnog regulatornog okvira

Pristup kreditima kreiranjem podsticajnog regulatornog okvira je olakšan donošenjem Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama, kojom se implementira MRS 39

i koja procjenu kreditne sposobnosti dužnika zasniva na analizi rentabilnosti razvojnog projekta. Usvojen je i Zakon o dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju i nastavljeno sa daljom harmonizacijom sa propisima EU i usklađivanja sa uslovima poslovanja na međunarodnom tržištu kroz primjenu bazelskih standarda.

1.2.5 Podsticanje korišćenja raspoloživih CIP/EIP finansijskih instrumenata

U dijelu podsticanja korišćenja raspoloživih CIP/EIP finansijskih instrumenata i uspostavljanja direktne saradnje nadležnih institucija sa evropskim finansijskim institucijama, IRFCG je u oktobru 2012. godine uspostavio saradnju sa EIB i potpisao prvi Ugovor o kreditnom aranžmanu u ukupnom iznosu od 50 mil. €, nakon čega je uslijedilo potpisivanje finansijskog ugovora između dvije institucije, dok je 2015. godine EIB odobrio IRFCG drugi kreditni aranžman u iznosu od 70 mil. €. Prednosti kreditnog aranžmana sa EIB ogledaju se u ostvarenju niže kamatne stope za 0,5 % u odnosu na kamatne stope definisane kreditnim linijama.

U okviru CIP programa u 2011. godini potpisan je Sporazum između EIF i CKB o garantnom aranžmanu vrijednom 20 mil. €, namijenjen početnicima i rizičnim ciljnim grupama, poljoprivrednicima bez potrebe obezbjeđivanja hipoteke i bez žiranata, uz ličnu mjenicu i mjenicu preduzeća. Dodatno, u julu 2015. godine potpisan je COSME² sporazum između CKB i EIF koji podrazumijeva ugovoreni portfolio od 30 mil. € na period od 3 godine, za kreditiranje MSP.

1.2.6 Ostvareni efekti

- unaprijeđena je dostupnost i pristupačnost raspoloživih sredstava za finansiranje poslovanja MSP kroz široku ponudu kreditnih linija i smanjenje kamatnih stopa
- razvijena je finansijska podrška specifičnim ciljnim grupama u okviru MSP (mladi u biznisu, žene, visokoškolci, postojeća MSP, poljoprivredni proizvođači, itd)
- unaprijeđena je likvidnost MSP implementacijom faktoring aranžmana
- ponuda finansijskih instrumenata je proširena razvojem grantova i garantnih šema
- unaprijeđeno je znanje u oblasti osnivanja preduzeća i upravljanja finansijama
- omogućeno je uključivanje crnogorskih finansijskih institucija u realizaciju CIP/EIP, COSME, WB EDIF programa i razvoj saradnje sa institucijama iz EU (prije svega EIB i EIF) na promociji i implementaciji novih finansijskih instrumenata
- unaprijeđena implementacija međunarodnih računovodstvenih standarda - MRS u MSP i izvještavanje u skladu sa MRS 39 i harmonizacija sa propisima EU
- olakšano je odlučivanje u finansijskim institucijama ocjenom rentabilnosti razvojnog projekta
- poboljšani su regulatorni okvir radi sticanja uslova za bolji finansijski položaj dužnika.

1.2.7 Period 2016 do danas

U periodu 2016-2017, nastavljeno je sa dodatnim stimulacijama IRFCG kroz ponudu posebnih kreditnih linija koje stimulišu preduzetništvo i otvaranjem novih preduzeća od strane visokoškolaca, žena u biznisu, tehnoloških viškova uz kamatu od 0%, kao i ponudom kreditnih linija koje podstiču nastup preduzeća na ino tržištima, greenfield investicije, uz dalje smanjenje kamatne stope na 4,5 % (prosječno 2,5 %). U navedenom periodu (2016. - decembar 2017.) podržano je 789 preduzeća u iznosu od 174,4 mil. €. Dodatne stimulacije na kreditne aranžmane se odnose na sjever i opštine ispod prosjeka razvijenosti, projekte koji zapošljavaju 5 ili više novih lica za koje se odobravaju posebne stimulacije u vidu smanjenja kamatne stope za 0,5%. Takođe, stimulacije se odnose i na kredite koji se odobravaju uz garancije poslovnih banaka, uz smanjenje kamatne stope za 1,0 %.

² EU Program za konkurentnost malih i srednjih preduzeća 2014-2020 (prethodno CIP/EIP 2008-2013)

Nastavljeno je sa otkupom potraživanja kroz faktoring aranžmane tako da je u periodu 2016 - decembar 2017. godine, podržano 75 preduzeća u iznosu od 112,8 mil. € uz kontinuirano smanjenje naknada i kamate za faktoring aranžmane koje su povoljnije u odnosu na tržišne i kreću se od 3,5 - 4,25 %. U 2017. godini predloženi su uslovi za uspostavljanje novog modela kreditnih garancija putem osnivanja Garantnog fonda, kao i modela mikrofinansiranja.

EBRD je kroz ASB program (raniji BAS program) putem grantova podržao novih 76 projekata.

U 2017. godini EIB je odobrio IRFCG kredit u iznosu od 100 mil. €, od čega je prvi dio ugovora od 50 mil. € utrošen na podsticaj kreditiranja MSP, posebno za osnivanje preduzeća i novih radnih mjesta i smanjenje nezaposlenosti, posebno mlađe populacije u okviru inicijative „Zapošljavanje i osposobljavanje mladih u Evropi za Zapadni Balkan“, EYET inicijativa.

U okviru COSME aranžamana, do 30.juna 2017. godine, CKB banka je za potrebe MSP odobrila ukupno 610 kredita u vrijednosti od 11,6 mil. €.

U aprilu 2016. godine IRFCG je pristupio ENIF fondu za inovativna preduzeća (u okviru WB EDIF³), u svojstvu partnera i investitora, čime je otvorena mogućnost finansiranja kroz novi instrument ulaganja u vlasnički kapital za start up i inovativna MSP.

1.3 Strateški cilj 3 - Jačanje konkurentnosti MSP i promocija preduzetništva

U Crnoj Gori su u prethodnom periodu realizovani brojni programi usmjereni ka unaprjeđenju institucionalne infrastrukture za pružanje nefinansijske podrške MSP. Programi namijenjeni kako početnicima u biznisu, tako i postojećim preduzećima, realizovani su na nacionalnom i lokalnom nivou, a uključivali su čitav set različitih aktivnosti koje su imale za cilj jačanje institucionalne mreže podrške razvoja MSP, uvođenje preduzetništva kao ključne kompetencije, sticanje potrebnih znanja i vještina kroz organizaciju obuka i treninga, unaprjeđenje inovativnosti, podsticanje razvoja ženskog preduzetništva, unaprjeđenje izvoznih potencijala i pružanje podrške internacionalizaciji MSP, razvoj statističkog praćenja i istraživanja MSP, promociju preduzetništva i MSP, podizanje svijesti o ulozi i značaju primjene društvene odgovornosti u poslovanju. Programi unaprjeđenja nefinansijske podrške za razvoj MSP su prethodili i/ili bili posredno vezani za unaprjeđenje poslovanja i finansijsku podršku MSP, a njihovom realizacijom pružen je i doprinos po pitanju razvoja ukupnog biznis ambijenta podsticajnog za poslovanje MSP.

1.3.1 Zaokruživanje potrebne institucionalne podrške razvoju MSP

U okviru realizacije prvog dijela kapitalnog projekta Naučno tehnološkog parka (NTP) u Crnoj Gori, u septembru 2014. godine u Nikšiću je počeo s radom prvi Inovaciono – preduzetnički centar (IPC), Tehnopolis d.o.o.

Značajna podrška internacionalizaciji MSP ostvaruje se kroz aktivnosti koje sprovodi Evropski informativni i inovativni centar – EIICM (EEN Montenegro)⁴ čijim radom je povećana mogućnost uspostavljanja poslovne saradnje, unaprijeđen je nivo informisanosti MSP, institucija, javnog i privatnog sektora o EU temama, tenderima i stranim tržištima, uslovima i kriterijumima apliciranja za finansiranje iz EU fondova, temama u vezi sa internacionalizacijom, inovativnosti i sl.

³ Program za konkurentnost i inovacije Zapadnog Balkana

⁴ Enterprise Europe Network-Evropska mreža preduzetništva, ME-Direkcija za razvoj MSP lider konzorcijuma sa partnerima PKCG, Mašinski fakultet UCG, BsC Bar

U periodu 2013-2015 uveden je mentoring sistem kao oblik pružanja nefinansijske podrške (u formatu neposrednog rada sa preduzećem, rješavanja problema i planiranja budućeg poslovanja), a podrška mentoringa obezbijedena za 28 preduzeća.

U Crnoj Gori funkcioniše mreža od 3 lokalna biznis centra BC (Cetinje, Bijelo Polje, Plav) i jednog Regionalnog biznis centra (RBC) u Beranama, koji je osnovan u martu 2015. godine, kofinansiran iz programa IPA. Osnovne aktivnosti BC uključuju pružanje savjetodavne podrške za početnike u biznisu kao i postojeća MSP.

1.3.2 Edukacija i savjetodavne usluge za MSP

Razvoj preduzetničkih znanja, vještina i kompetencija u okviru obrazovnog sistema i izvan njega jedan je od strateških prioriteta realizacije politike MSP, što je potvrđeno i aktivnostima realizovanim u periodu 2011-2015.

U decembru 2015. godine je urađen program predškolskog obrazovanja i na nivou predškolskog obrazovanja preduzetničko učenje se izučava kao međupredmetna oblast na uzrastu od 3 - 6 godina.

Preduzetničko učenje je uključeno u nastavni plan svih osnovnih škola kao međupredmetna i izborna oblast. Urađen je i Program obuke kojim se nastavnici osposobljavaju da integrišu učenje za preduzetništvo u redovne nastavne aktivnosti, koji je objavljen u Katalogu stručnog usavršavanja nastavnika. Od školske 2015/16 implementacija preduzetničkog učenja u gimnazijama i opšteobrazovnim predmetima u srednjim stručnim školama realizuje se kao međupredmetna tema i kao izborni predmet. Između ostalog preduzetničko učenje je uvedeno i u gimnazijsko obrazovanje kao izborni predmet, dok je u srednjim stručnim školama zastupljeno kroz sve programe - kao redovan ili izborni predmet. Pored izbornog predmeta Preduzetničko učenje se u gimnazijama realizuje i kroz rad preduzetničkih klubova i sprovođenje radionica, tribina i okruglih stolova. Tokom 2015. godine kroz SEECEL pilot projekat preduzetničko učenje se kao međupredmetna oblast izučavalo u 4 gimnazije i na dva neekonomska fakulteta. Urađen je i Program obuke za gimnazijske nastavnike kao i metodološko uputstvo za implementaciju preduzetničkog učenja.

U periodu 2011-2015 osnovana su 94 preduzeća za vježbu za učenike i studente, kao i preduzetnički centri u 3 srednje stručne škole na sjeveru (Mojkovac, Berane, Bijelo Polje). Promocija preduzetništva u formalnom obrazovanju realizovala se organizacijom i učešćem na sajmovima preduzeća za vježbu (na nacionalnom i međunarodnom nivou), berzama preduzetničkih ideja i takmičenjima u izradi biznis planova, a održana su i brojna predavanja preduzetnika u više srednjih stručnih škola u Podgorici o preduzetništvu kao mogućoj karijernoj opciji mladih. U okviru Projekta „Razvoj pristupa ishoda učenja – put ka boljoj uporedivosti, priznavanju i zapošljivosti - DEVCORE“, definisani su ishodi učenja za sve studentske programe na sva 3 crnogorska univerziteta (Univerzitet Crne Gore, Univerzitet Mediteran, Univerzitet Donja Gorica) na nivou predmeta. Nastavljen je rad Savjeta za kvalifikacije i sektorskih komisija koji se odnosi na razvijanje kvalifikacija i njihovo svrstavanje u Nacionalni okvir kvalifikacija, te dodatno unaprijeđeno i institucionalizovano partnerstvo privatnog sektora i univerziteta.

U decembru 2014. godine usvojena je Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2015 – 2019, kojom je centralna uloga povjerena radu Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje, kao ključnog promotera primjera dobre prakse kako u formalnom tako i u neformalnom obrazovanju.

Na godišnjem nivou redovno se sprovodi analiza potreba za obukom u MSP i anketno istraživanje poslodavaca o potrebama za obukom. U cilju unaprjeđenja informisanja, znanja i vještina u MSP, organizovan je veliki broj okruglih stolova, konferencija i ciklusa edukacije na različite teme. Pažnja je poklonjena i uspostavljanju registra certifikovanih organizacija za sisteme kvaliteta, registra certifikacionih tijela u Crnoj Gori i registra konsultanata za sisteme kvaliteta.

1.3.3 Jačanje inovativnosti MSP

Investiranje u visoko kvalitetno istraživanje i integriranje Crne Gore u evropski istraživački prostor jedan je od glavnih instrumenata podizanja konkurentnosti MSP zasnovane na razvoju inovativnosti. U tom cilju, 2011. godine usvojena je Studija izvodljivosti za uspostavljanje centara uspješnosti, a već 2014. godine kroz HERIC projekat finansiran iz kredita Svjetske banke, uspostavljen je prvi Centar uspješnosti u Crnoj Gori - u bioinformatički "BIO-ICT".

Crna Gora je 2012. godine potpisala Ugovor o pristupanju EUREKA programu. Uslijedile su brojne aktivnosti koje su rezultirale porastom broja projektnih prijedloga za finansiranje naučno-istraživačkih projekata (grantovi) kroz EUREKA program i HERIC projekat, a potom i kroz programe Horizont 2020 i COSME. Za period 2012-2015, u okviru EUREKA programa, Ministarstvo nauke je sufinansiralo učešće partnera iz Crne Gore u okviru 2 projekata u iznosu 0,117 mil. €. Po osnovu dva Konkursa u okviru projekta HERIC, odobreno je finansiranje 8 grantova za projekte istraživanja i razvoja (IR).

U 2015. godini usvojen je Zakon o inovativnoj djelatnosti koji definiše inovativnu djelatnost, razvoj inovativnih organizacija i njihovo finansiranje.

Ministarstvo nauke je postalo administrativni izvor i proizvođač statistike IR za Crnu Goru. Poreska uprava kroz obradu Statističkog aneksa, posjeduje podatke o MSP koja ulažu u istraživanje i razvoj, koje Monstat obrađuje. Oslobođanje od PDV-a prilikom nabavke opreme u okviru NI projekata prepoznato je kao efikasna mjera za bavljenje IR.

ME-Direkcija za razvoj MSP je u saradnji sa OECD izradila Studiju izvodljivosti projekta Vaučerske šeme za inovacije i realizovala finansijsku podršku za inovativne aktivnosti u okviru vaučerskih šema za 16 preduzeća, u iznosu od 20,3 hilj. €.

U cilju promocije informacionog društva i korišćenja ICT tehnologija uspostavljen je portal e-Uprava koji omogućava jednostavniju i bržu komunikaciju MSP sa državnom upravom, a koji godinama, u kontinuitetu, prati rast broja uspostavljenih e-servisa (2015 god. 127 servisa za 27 državnih institucija, a u pripremi je dodatnih 16 servisa) i broja MSP kao korisnika istih. U sklopu aktivnosti na podizanju digitalne pismenosti sprovode se akcije kao što su: e-Skills week, ECDL karavan, organizovano testiranje učenika u osnovnim i srednjim školama, besplatna testiranja na portalu e-Uprava, međunarodni dan djevojčica u ICT i sl.

1.3.4 Podsticanje konkurentnosti i izvoza MSP

Realizovane aktivnosti u periodu 2011-2015 omogućile su povećanu informisanost preduzeća o izvoznim tržištima i njihov bolji nastup i plasman na ino tržištima, a time i jačanje ukupnih poslovnih veza između domaćih i inostranih kompanija. Urađena je Strategija za podsticanje konkurentnosti na mikro nivou 2011 - 2015 sa akcionim planom za sprovođenje, koja je usvojena od strane Vlade CG u julu 2011. godine. Usvojena je „Uredba o biznis zonama” (2015) koja predstavlja prvi podzakonski akt koji reguliše ovu oblast. U cilju povećanja lokalnog ekonomskog razvoja u Crnoj Gori je uspostavljeno je više biznis zona i one, na kraju posmatranog perioda, postoje u 8 crnogorskih opština (Berane, Bijelo Polje, Cetinje, Kolašin, Nikšić, Mojkovac, Podgorica i Ulcinj).

U posmatranom periodu, izrađeno je 79 studija istraživanja tržišta, organizovani su brojni poslovni susreti i poslovni forumi u zemlji i inostranstvu, okrugli stolovi i konferencije, kao i predstavljanje crnogorskih preduzeća na više sajmovi (domaćih i međunarodnih).

Usvojeni su Strateški planovi razvoja 19 jedinica lokalne samouprave, realizovana je kampanja "Dobro iz Crne Gore", a 2015.godine je završen projekat Izrada vizuelnog identiteta preduzeća. Realizacijom IPA projekta „Jačanje konkurentnosti malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori kroz razvoj klastera 2014 - 2016” omogućena je tehnička podrška za 4 odabrana klastera (klaster proizvođača vina, maslina,

pastrmke i metaloprerađivača), kao i jačanje kapaciteta Ministarstva ekonomije, Jedinica lokalne samouprave (JLS) i ostalih institucija koje podržavaju razvoj klastera. Usvojena je Strategija za održivi ekonomski rast CG kroz uvođenje klastera 2012 - 2016, izrađene su Studija za finansiranje inicijativa klastera u Crnoj Gori i Studija o pravnom okviru klastera u Crnoj Gori.

Program podsticanja razvoja klastera u Crnoj Gori započeo je sa realizacijom 2012. godine sa ciljem da obezbijedi finansijsku podršku za prevazilaženje uskih grla u poslovanju. U periodu 2012 - 2015 podržano je ukupno 10 klastera u iznosu od 75.800 € bespovratnih sredstava.

Program povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja se realizuje od 2014. godine sa ciljem da se unaprijedi konkurentnost MSP prvenstveno kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda za proizvode i za dobijanje akreditacije za ocjenjivanje usaglašenosti, pa je u periodu 2014 - 2015. godine podržano 20 preduzeća u iznosu od 72.064 €.

U 2015. godini donijeta je Uredba o podsticanju direktnih investicija čime je stvoren osnov za finansijske podsticaje za privlačenje direktnih investicija sa ciljem kreiranja novih radnih mjesta i uvođenja novih tehnologija i znanja, čija je implementacija počela u 2016. godini.

Od 01.01.2013. godine za CEFTA zemlje potpisnice, među kojima je i Crna Gora, uspostavljen je CEFTA Trade Portal koji pruža sve relevantne informacije o legislativi koja se odnosi na trgovinu u regionu.

1.3.5 Dijalog i partnerstvo javnog i privatnog sektora

U periodu 2011 - 2015 unaprijeđen je dijalog i partnerstvo javnog i privatnog (PJP) sektora, kroz uspostavljene redovne aktivnosti u procesu kreiranja i sprovođenja politike MSP na nacionalnom i lokalnom nivou. Radom Savjeta za regulatornu reformu i unaprjeđenje poslovnog ambijenta uspostavljeno je partnerstvo između vladinih agencija i privatnog sektora, a na redovnim sastancima Koordinacionog tima za izradu i implementaciju Strategije MSP, Savjeta za podsticanje konkurentnosti na mikro nivou i Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje, analiziraju se rezultati i daju preporuke za realizaciju politike MSP. Protokoli o saradnji u pružanju mjera podrške MSP na lokalnom nivou potpisani su sa više opština.

Posebna pažnja u ovom periodu poklonjena je promociji društvene odgovornosti (DO), što potvrđuju i brojne aktivnosti sprovedene od strane institucija i privrednih udruženja (UPCG, PKCG, MBA): pripremljena je Politika za DO, urađeno istraživanje i objavljen dvojezični Izvještaj (na crnogorskom i engleskom jeziku) o društvenoj odgovornosti preduzeća (DOP) u Crnoj Gori, organizovani su tematski okrugli stolovi i konferencije, kao i seminari za privrednike, realizovana je javna kampanja i predstavljen Priručnik za DOP namijenjen MSP, a objavljeno je i nekoliko elektronskih časopisa o DOP-u. Mreža za DO je institucionalizovana kao Koordinaciono tijelo za društvenu odgovornost u okviru MORT-a. Takođe, lansirana je i promovisan crnogorski standard MEST ISO 26000 Smjernice za društvenu odgovornost. U skladu sa izvještajem Mreže za društvenu odgovornost, akcije reciklaže se održavaju kontinuirano, planiranom dinamikom.

1.3.6 Statističko praćenje i promocija MSP i preduzetništva

Uspostavljanje statističkih podataka o MSP, posebno u skladu sa indikatorima EUROSTAT, prepoznato je kao ključni prioritet institucionalnog okvira, kako bi se na pouzdan način utvrdila uspješnost ostvarivanja politike MSP i ostvarenost planiranih rezultata utvrđenih Strategijom razvoja MSP 2011-2015. U tom cilju, 2011. godine uspostavljena je saradnja nadležnih institucija (Direkcija za razvoj MSP, Monstat, CBCG, PU) koja je rezultirala izradom informacije sa preporukama za unaprjeđenje statističkog praćenja MSP, a zatim i konkretnim aktivnostima u ovoj oblasti. Nadležne

institucije su u okviru redovnih aktivnosti kreirale specifične baze podataka MSP, u okviru baze podataka statističkog biznis registra kreirane su Baza MSP, Baza uvoznika i izvoznika, kao i indikatori za klasu veličine, a MONSTAT je u skladu sa preporukama EUROSTAT-a objavio nekoliko publikacija koje se odnose na poslovne subjekte u Crnoj Gori.

Primjena principa i preporuka SBA se kontinuirano prati i izvještava, ali implementacija preporuka u velikoj mjeri zavisi od obezbjeđenja finansijskih sredstava za realizaciju aktivnosti.

U okviru projekta UNDP „IPA-Gender”, 2011. godine je formiran Savjet za ekonomsko osnaživanje žena, a aktivnosti su usmjerene na izradu Strategije ženskog preduzetništva u Crnoj Gori, čiji je nosilac Direkcija za razvoj MSP. Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti 2013 - 2017 je donijet 2012.godine, a u junu 2015.godine usvojena je Strategija razvoja ženskog preduzetništva 2015 - 2020. U posmatranom periodu sprovedeno je istraživanje o potrebama za obrazovanjem i obukom u preduzećima čiji su vlasnici žene – TNA, a evidentirane su i potrebe za obrazovanjem i obukom. U toku 2013. godine je objavljen strateški dokument UPCG "Procjena okruženja za žensko preduzetništvo", kao i izvještaj o rezultatima istraživanja o ženama u biznisu i menadžmentu u Crnoj Gori (podaci o ženama menadžerkama su prvi te vrste u CG).

Sa ciljem stimulisanja kreativnosti, afirmacije preduzetništva i otvaranja novih radnih mjesta i podsticanja ženskog preduzetništva i samozapošljavanja žena, u periodu 2011-2015 od strane IRFCG i ZZZCG odobreno je 168 kredita u iznosu od 3,37 mil €. Formirana je Mreža mentora za žene preduzetnice.

U cilju promocije ženskog preduzetništva i pružanja podrške postojećim i potencijalnim preduzetnicama, od strane Direkcije za razvoj MSP, APŽ, UPCG, PKCG i drugih partnera organizovan je veliki broj treninga, fokus grupa i obuka, kao i okruglih stolova, konferencija i poslovnih susreta u zemlji i inostranstvu.

Međunarodni projekat „Žensko preduzetništvo – motor za stvaranje radnih mjesta u Jugoistočnoj Evropi“, u saradnji sa SEECEL i SIDA, je završen i u toku 2015. godine su publikovani trening moduli za žene preduzetnice na 3 teme i snimljeni promotivni filmovi sa po 3 predstavnice iz svake od 9 zemalja (među kojima i iz Crne Gore) u cilju promocije ženskog preduzetništva i primjera dobre prakse.

Programom Women in Business, EBRD koji podržava žene u biznisu i nudi bespovratna finansijska sredstva preduzećima u kojima je žena na izvršnoj poziciji sa ciljem unaprjeđenja ženskog preduzetništva, edukacije i kontinuiranog praćenja ključnih biznis parametara, odobreno je 10 projekata u periodu 2011-2015.

1.3.7 Ostvareni efekti

- uvođenje preduzetništva kao ključne kompetencije na svim nivoima obrazovanja i stvaranje uslova za nastavak cjeloživotnog preduzetničkog učenja na sistemski način
- unaprijeđena informisanosti za nastup na tržištima regiona i EU, informisanosti o programima za inovacije, uspostavljanju institucionalne infrastrukture za unaprjeđenje inovacija, sticanja stručnih kvalifikacija, ekonomskog osnaživanja žena, jačanje svijesti o društvenoj odgovornosti, praćenju preporuka SBA
- napredak je ostvaren u osnivanju biznis zona, izrade strateških planova opština
- podignuta svijest o potrebi statističkog praćenja i istraživanja MSP, novim alatima za lobiranje i zastupanje interesa poslodavaca ojačani kapaciteti MSP klastera i svijest o potrebi uvođenja međunarodnih standarda poslovanja
- stvoreni su uslovi za sprovođenje Strategije za razvoj ženskog preduzetništva 2015 - 2020.

1.3.8 Period 2016 do danas

Kontinuirano se radi na jačanju preduzetničkih kompetencija kod učenika osnovnih, srednjih stručnih škola i gimnazija kao i obuci nastavnog kadra za sprovođenje preduzetničkog učenja. Od školske 2015/16 preduzetničko učenje se u svim gimnazijama implementira kao međupredmetna oblast, dok se kao izborni predmet implementira za I i II razred i izučava od strane 15,8 % učenika.

Posebno su intenzivirane aktivnosti na jačanju Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje kako bi Partnerstvo postalo ključni promoter preduzetničkog učenja u Crnoj Gori. Intenzivno se radi na njegovom osnaživanju u pogledu povećanja njegovih formalnih nadležnosti, vizuelnog identiteta i jače promocije aktivnosti ovog tijela. Kroz promociju primjera dobre prakse na svim nivoima obrazovanja, a posebno kroz promociju primjera dobre prakse mladih i početnika u biznisu, ovo tijelo nastoji da djeluje u pravcu ključnog promotera uspješnih preduzetničkih priča. Tokom 2016/2017 godine u organizaciji ovog tijela organizovane su dvije nacionalne konferencije i okrugli sto u cilju promocije i nagrađivanja primjera dobre prakse.

U 2016. godini je usvojena Strategija inovativne djelatnosti 2016-2020 sa Akcionim planom u cilju implementacije mjera na planu jačanja inovativnosti. NTP Tehnopolis je zvanično otvoren septembra 2016. godine i ima 14 stanara - mikro, mala i srednja preduzeća i preduzetnici. Tokom 2017. godine pristupilo se početnim aktivnostima na uspostavljanju centralne jedinice NTP u Podgorici u objektu kampusa Univerziteta Crne Gore (UCG). Nakon završetka Projektnog zadatka za Idejno rješenje, u januaru 2018. godine biće objavljen Tender za izradu Idejnog rješenja.

U periodu 2016-2017, Ministarstvo nauke je sufinansiralo učešće partnera iz Crne Gore za 2 projekata u okviru EUREKA u iznosu 0,045 mil. €. U okviru projekta HERIC, od odobrenih 8 projekata u 2017. godini uspješno je realizovano 5 projekata, dok se završetak preostala 3 granta očekuje tokom 2018. godine. Takođe, Ministarstvo nauke objavilo je Konkurs za sufinansiranje inovativnih projekata u novembru 2017. godine, u iznosu od 0,200 mil €, odnosno do 0,020 mil. € po prihvaćenom projektu. Odobreno je 5 projekata za sufinansiranje u iznosu od 0,061 mil. €. Kroz grant šemu "Transfer znanja između sektora visokog obrazovanja, istraživanja i privrede" - IPA IV Operativni program za razvoj ljudskih resursa 2012-2013, ugovoreno je finansiranje 14 projekata, koji traju između 12 i 15 mjeseci. Ukupno 10 projekata je završeno, dok se finalizacija preostalih 4 očekuje do kraja 2017. godine.

U toku 2016/2017 realizovan je Program unaprjeđenja inovativnosti za MSP u okviru kojeg je podržano jedno preduzeće sa grantom u visini od 0,0025 mil. € i ugovorena podrška za 3 preduzeća u visini od 0,0010 mil. €.

Inovirana verzija Uredbe o biznis zonama usvojena je 2016. godine i predmetnim podzakonskim aktom definisan je model osnivanja, uspostavljanja, upravljanja biznis zonama, njihova klasifikacija po strateškom značaju, način popunjavanja zona, olakšice za korisnike u smislu oslobađanja plaćanja obaveznog socijalnog osiguranja na zarade zaposlenih, doprinosa za Fond rada i poreza na dohodak fizičkih lica, na period od 5 godina od dana pozicioniranja kapaciteta u biznis zoni. Sa lokalnog nivoa obezbjeđeni su podsticaji u smislu: povoljne cijene zakupa/kupovine zemljišta, oslobađanja ili smanjenja komunalnih naknada, naknada za opremanje građevinskog zemljišta, smanjenje stope poreza na nepokretnosti, oslobađanje prireza poreza na dohodak fizičkih lica, one stop-shop usluge. Ministarstvo ekonomije i UNDP su i 2017. godine potpisali Sporazum o saradnji na zajedničkom finansiranju realizacije projekta 'Unaprjeđenje konkurentnosti privrede', u okviru kojeg su realizovane brojne aktivnosti po pitanju unaprjeđenja projekta razvoja biznis zona i biznis klastera.

Dodatno, Ministarstvo ekonomije je uz podršku UNDP, u 2017. godini, pokrenulo organizaciju Biznis karavana, kako bi obišli sve opštine u Crnoj Gori i u direktnoj komunikaciji upoznali privrednike sa programima finansijske i tehničke podrške razvoju biznisa koje Ministarstvo sprovodi. Svrha projekta

je da, pored promocije programa (14 opština u 2017. godini), obezbjedi privrednicima priliku da na licu mjesta iznesu sve probleme i prepeke sa kojima se susrijeću prilikom apliciranja ili implementacije programa, kao i prilikom obavljanja djelatnosti generalno i da se pokrene rješavanje problema koji ih opterećuju u poslovanju.

Uredbom o podsticanju direktnih investicija se od 2016. godine dodjeljuju sredstva za podsticanje direktnih investicija za domaća i strana privredna društva koja realizacijom projekata u minimalnoj vrijednosti od 0,500 mil. € odnosno 0,250 mil. € obezbjeđuju zapošljavanje najmanje 20 odnosno 10 lica (za sjeverni i središnji region) na neodređeno vrijeme. Visina sredstava po novozaposlenom licu koja se dodjeljuju kao subvencija iznosi 3.000-10.000 €. U periodu 2016-2017. godina ukupno je investirano 7,09 mil. € za 6 projekata, isplaćene su subvencije u iznosu od 0,987 mil. €, otvoreno i popunjeno 200 radnih mjesta na neodređeno vrijeme.

U toku 2016. godine u okviru Programa povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda odobrena je subvencija za 29 privrednih subjekata u iznosu od 0,0829 mil. €, i nastavljeno je sa realizacijom Programa za vremenski period 2017 - 2020.godine. U okviru Javnog poziva u 2017. godini ugovoreno je 0,0694 mil. € za 42 MSP.

Program podsticanja razvoja klastera u Crnoj Gori je u 2016. godini inoviran na način da pruži podršku efikasnijem funkcionisanju inovativnih klastera i njihove bolje promocije, u pravcu ostvarivanja bolje konkurentne pozicije klastera i podržano je 6 klastera u iznosu od 23.687 €. U 2017. godini je usvojen Program podsticanja razvoja klastera za period 2017 - 2020 i u 2017. godini je ugovorena podrška za 7 klastera u vrijednosti skoro 0,0978 mil. €. Od navedenog iznosa realizovano je ukupno 0,0647 mil. € za 5 klastera koji su uspješno/ djelimično uspješno realizovali projekte. U okviru projekta Unapređenje konkurentnosti privrede u Crnoj Gori, koji zajednički finansiraju i implementiraju Ministarstvo ekonomije i UNDP, klasterima je stavljena na raspolaganje tehnička, konsultantska podrška u procesu pripreme projektnih aplikacija, tokom realizacije projekata i prilikom izvještavanja o realizovanim aktivnostima.

U periodu od 2016.godine do danas⁵, EEN Montenegro je realizovao sljedeće aktivnosti:

- organizovao oko 80 različitih promotivno-edukativnih događaja (obuke, radionice, seminari, info dani, i sl.). Teme su se odnosile na: pristup finansijama, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou (EU fondovi), standardi, EU zakonodavstvo, izvozna tržišta i mogućnosti za međunarodnu saradnju. Događajima je prisustvovalo oko 2.000 učesnika
- broj edukativnih događaja na temu inovacija iznosi 25 na nivou EEN konzorcijuma
- broj poslovnih susreta koje je EEN Montenegro organizovao/koorganizovao iznosi 20, na kojima je učestvovalo preko 140 preduzeća i održano je preko 400 sastanaka
- uspostavljeno je 21 partnerstvo koje podrazumijeva registrovanu uspostavljenu saradnju crnogorskog partnera sa preduzećem iz regiona i Evrope
- broj pruženih informacija se kreće oko 1.000 i obuhvata i svakodnevne kontakte sa preduzećima, kao i pružene informacije brojnim učesnicima tokom raznih događaja.

U februaru 2017. godine potpisan je Sporazum o saradnji između Ministarstva ekonomije-Direkcije za razvoj MSP i JICA-e, o otpočinjanju II faze projekta: "Uspostavljenje i promocija mentoring usluga u zemljama zapadnog Balkana-Srbiji, Crnoj Gori, BiH i Makedoniji". Krajem septembra 2017. godine su započele projektne aktivnosti na realizaciji II faze Projekta. U novembru 2017. godine organizovane su obuke za 6 novih mentora iz opština: Podgorica, Mojkovac, Danilovgrad, i Berane.

⁵ Podaci iz 2017. nisu objedinjeni na nivou Konzorcijuma, i biće dostupni tek u 2018.

Crna Gora je predsjedavala CEFTA-om u toku 2016. godine (u kojoj se obilježavalo deset godina od potpisivanja CEFTA Sporazuma) i po tom osnovu bila domaćin više od 20 sastanaka CEFTA radnih tijela, uključujući i Ministarski sastanak i CEFTA Week koji okuplja privrednike Regiona.

Asocijacija poslovnih žena (APŽ) je u partnerstvu sa Biroom za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici Glavnog grada osnovala Biznis savjetovanište za žene i mlade. Cilj osnivanja savjetovaništa je unapređenje razvoja preduzetništva žena i mladih na teritoriji Glavnog grada, kroz pružanje besplatnih savjeta u vezi sa otpočinjanjem i razvojem biznisa. Savjetovanište je počelo sa radom u septembru 2016. godine. APŽ je u periodu od 2016. do danas učestvovalo u relizaciji više međunarodnih projekata: kao partner sa organizacijom HELP, Obuka na radu i mentoring za žene i mlade, sa fokusom na sjeveroistočni region Crne Gore; Podrška antidiskriminacionim i politikama rodne ravnopravnosti; Ekonomsko osnaživanje žena u opštini Rožaje; na projektu Stronger Together koji se realizuje u partnerstvu sa Hrvatskom i BiH u okviru Interreg programa.

Udruženje preduzetnica Crne Gore je 2017. godine uradilo istraživanje Položaj žene u zanatstvu. Cilj istraživanja položaja i razvoja žena u zanatstvu u Crnoj Gori u sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća, jeste da ponudi korisne informacije o trenutnoj poslovnoj klimi u Crnoj Gori. Tokom ovog istraživanja, preduzetnice su dale korisne informacije o problemima za koje smatraju da su od važnosti za njihov budući razvoj, kao i barijere sa kojima su se one suočile u skorije vrijeme. Na osnovu istraživanja je sačinjen Izvještaj sa preporukama. Udruženje je u periodu od 2016 – do danas učestvovalo u relizaciji više međunarodnih projekata: „Afirmacija tradicije kroz radionice na Sjeveru Crne Gore“, "Nova znanja, nove šanse"; „Podrška anti-diskriminacionim i politikama rodne ravnopravnosti“. Takođe, Udruženje preduzetnica Crne Gore Gore u 2017. godini publikovalo je Katalog preduzetnica Podgorice. Cilj ove publikacije je da predstavi žene koje svojim aktivnostima i djelovanjem stvaraju bolji poslovni ambijent u Glavnom gradu.

U okviru podrške ženama u biznisu, za period 2016-2017 od strane IRFCG odobrena su 66 projekta u iznosu od 2,059 mil. €, dok je od strane ZZZCG odobreno je 26 kredita u iznosu od 0,255 mil. €.

EBRD je u navedenom periodu u okviru Women in Business podržao ukupno 23 projekta finansijske podrške za žene. Pored navedenog, za žene u biznisu se organizuju radionice sa temama usmjerenim ka poboljšanju njihovih liderskih i upravljackih vještina, a postoji i podrška u vidu mentoringa i poslovnih vještina.

U oktobru 2017. godine održan je bilateralni sastanak u Podgorici, u cilju daljeg sprovođenja Akta o malim preduzećima-SBA. OECD, u saradnji sa partnerskim organizacijama – Evropskom komisijom, Evropskom bankom za obnovu i razvoj i Evropskom fondacijom za obuku je predstavio ključne karakteristike metodologije i procesa procjene Indeksa politike MSP u zemljama Zapadnog Balkana i Turske, za period 2016-2019. godine. U toku je novi ciklus izvještavanja i obuhvata informacije i aktivnosti koje su realizovane u periodu od 2015-2017. godine.

U dijelu statistike inovacija u 2017. godini razvijena je Mapa puta i uspostavljena metodologija, kao i instrumenti istraživanja. Zavod za statistiku (MONSTAT) sprovodiće Istraživanje o inovativnim aktivnostima preduzeća kao dvogodišnje istraživanje. Pilot istraživanje biće realizovano u 2018. godini.

1.4 Strateški cilj 4 - Podrška početnicima u biznisu – start up

Početnici u biznisu imaju značajnu ulogu u ekonomskom rastu zemlje, jer stvaraju više radnih mjesta što znači više zaposlenosti, a više zapošljavanja podrazumijeva poboljšanu ekonomiju. Takođe doprinose ekonomskoj dinamici podsticanjem inovacija i konkurentnosti.

Aktivnosti na unaprjeđenju podrške početnicima u biznisu u posmatranom periodu su se zasnivale na jačanju institucionalne infrastrukture za osnivanje biznisa, unaprjeđenju kvaliteta i dostupnosti finansijske podrške, nefinansijskoj podršci koja je uključivala različite vrste savjetodavnih usluga i treninga, promotivnih aktivnosti kao i obukama i edukacijom u Virtuelnim preduzećima.

1.4.1 Jačanje institucionalne infrastrukture za podršku započinjanja biznisa

Jačanje institucionalne infrastrukture za podršku započinjanja biznisa, bazira se na uspostavljanju politike razvoja mreže inkubatora i obezbjeđivanju potrebnih uslova za započinjanje biznisa. U 2011. godini, u Crnoj Gori operativna su bila dva Biznis Inkubatora (BI), i to: IT Inkubator „Inventivnost“ Podgorica i Biznis Start up centar BSC Bar. U cilju širenja mreže BI, pripremljena je i odobrena strategija za osnivanje inkubatora u Beranama.

Stvoreni su preduslovi za poslovanje inkubatora u Beranama, i pružanje podrške pri zapošljavanju građana iz sjevernih opština. U biznis zoni „Rudeš“ rekonstruisan je objekat za potrebe Regionalnog biznis centra Berane i inkubatora. Objekat od 1000 m² namijenjen je za početnike u biznisu i proizvodno-uslužnog je tipa. Sproveden je prvi modul obuke za zaposlene u Regionalnom biznis centru i inkubatoru.

Ekonomska efikasnost BI BSC Bar je ostvarena, unaprijeđen je postojeći kapacitet i nivo pruženih usluga, dok je inkubator u Podgorici 2015. godine prestao sa radom zbog nedostatka finansijskih sredstava. BI su učestvovali u realizaciji 6 međunarodnih projekata, održali su 7 treninga poslovnih vještina, učestvovali su na 4 međunarodna sajma. Inkubatori su aktivno sarađivali sa inkubatorima iz regiona, organizovani su poslovni susreti preduzeća 2014 i 2015. godine u Baru. Mentoring programom izvršene su besplatne usluge mentoringa od strane menadžera BSC Bara u toku 2015. godine, za 6 preduzeća u opštini Bar.

1.4.2 Unaprjeđenje kvaliteta i dostupnosti finansijske podrške za start up

Najznačajnije institucije koje obezbjeđuju finansijsku podršku i olakšavaju pribavljanje nedostajućih sredstava za započinjanje sopstvenog biznisa u Crnoj Gori su IRFCG i ZZZCG.

Implementacijom planiranih mjera 2011-2015, IRFCG je u okviru kreditnih linija za podršku početnicima u biznisu odobrio 68 kredita u iznosu od 3,424 mil. €. ZZZCG je odobrio 316 kredita za samozapošljavanje u iznosu od 2 mil. €, čime je omogućeno otvaranje 459 novih radnih mjesta. BSC Bar je kroz mikro kredite koje je realizovao u okviru međunarodnih projekata finansijski podržao 95 preduzeća sa fondom od 0,634 mil €.

Realizovan je projekat „Tvoja ideja tvoj biznis“, u okviru kojeg je odabrano 10 najbolje rangiranih biznis ideja, organizovana je obuka u okviru virtuelnih preduzeća i omogućeno apliciranje za kredite za prvih 5 biznis ideja, a samim tim i mogućnost za osnivanje novih preduzeća.

1.4.3 Unaprjeđenje kvaliteta i dostupnosti nefinansijske podrške

Značajan broj institucija i projekata se bavio podizanjem kapaciteta i unaprjeđenjem kvaliteta pruženih usluga preduzetnicima početnicima.

Implementacijom planiranih mjera 2011 - 2015 realizovane su sledeće aktivnosti: Mreža BC je, najvećim dijelom svoje usluge kreirala na način da obezbijedi neophodne pravne i savjetodavne usluge preduzetnicima početnicima, organizovane su obuke za menadžere u okviru BESRE projekta, i obuke za izradu projekata za kreditna sredstva - MIDAS projekat. ZZZCG je realizovao 9 edukacija za preduzetnike kojima su obuhvaćena 383 nezaposlena lica. Kroz program ZZZCG-a uspostavljeno je 6 virtuelnih preduzeća i obučeno je 96 polaznika. BSC Bar je realizovao 20 radionica iz oblasti omladinskog preduzetništva i 10 praktičnih radionica namijenjenih ženama koje žele da uđu u

preduzetničke vode, kojima je prisustvovalo u prosjeku 15 žena. Postojeći inkubatori su organizovali 4 različita ciklusa obuka za preduzetnike i MSP i 2 takmičenja za najbolji biznis plan. Takođe, ZZZCG je 2015. godine realizovao projekat - obuku "Mladi su naš potencijal - pružimo im šansu" za 50 mladih nezaposlenih visokoškolaca, i to za najmanje po dvije osobe iz svih opština. Polaznici teorijske obuke su stekli nova znanja o preduzetništvu, pisanju i implementaciji projekata kao i o klasterima i prednosti udruživanja u klastere.

1.4.4 Ostvareni efekti

- inkubatori se prepoznaju kao važni instrumenti podrške početnicima u biznisu kroz pružene usluge i realizovane aktivnosti
- stvoreni su preduslovi za poslovanja inkubatora u Beranama i zapošljavanje građana iz sjevernih opština
- unaprijeđen je kvalitet i dostupnost finansijske start-up podrške od strane IRFCG i ZZZCG
- finansijskom podrškom su otvorena nova preduzeća i unaprijeđeno je poslovanje postojećih preduzeća i početnika u biznisu, što je uticalo na smanjenje nezaposlenosti
- poboljšani su uslovi MSP za pristup finansijama za početnike u kombinaciji sa nefinansijskom podrškom korisnicima kredita
- unaprijeđene su promotivne aktivnosti sa aspekta kvaliteta i informisanosti potencijalnih preduzetnika (informatori, liflete za nezaposlena lica, liflete za poslodavce, tematske brošure za otpočinjanje biznisa)
- edukacijom i obukom u virtuelnim preduzećima unaprijeđena je svjesnost o samostalnom započinjanju biznisa
- realizovanim radionicama unaprijeđen je kvalitet nefinansijske podrške - razvojem usluga putem kojih se obezbjeđuju sticanja potrebnih znanja i vještina za započinjanje sopstvenog biznisa.

1.4.5 Period 2016 do danas

U periodu od 2016. godine do danas, nastavljene su aktivnosti na poboljšanju podrške početnicima u biznisu – start up.

Projekat formiranja inkubatora na sjeveru Crne Gore u Beranama je realizovan, što predstavlja osnovu za pružanje usluga podrške budućim stanarima inkubatora. Regionalni biznis centar Berane je zvanično počeo sa radom februara 2016. godine. Tokom 2016. godine učestvovao je u dva projekta, HELP – “Projekat samozapošljavanja”, u okviru kojeg je otvoreno jedno radno mjesto u RBC Berane. Takođe je učestvovao u projektu Fondacije Dokukino iz Beograda “Nagrada za društvene promjene”, u kojem su 2 biznis plana mladih potencijalnih preduzetnika iz Berana osvojila nagrade na nivou Crne Gore. Potpisana su 2 ugovora sa stanarima, “Inovacioni centar”, u okviru projekta prekogranične saradnje sa Kosovom, i preduzetnikom koji se bavi ugostiteljskom djelatnošću, u okviru kojih su otvorena 3 radna mjesta.

RBC Berane je organizovao 5 javnih prezentacija u 5 opština na sjeveroistoku Crne Gore (Berane, Plav, Andrijevica, Rožaje i Bijelo Polje) i održano je 40 radionica i seminara, sa ukupnim brojem od 796 učesnika. Tokom 2017. godine nastavljena je saradnja sa srednjim školama iz Berana, Andrijevice i Petnjice i drugim partnerima i organizovane su ukupno 32 radionice, sa 828 učesnika, uglavnom mladih preduzetnika, potencijalnih preduzetnika, srednjoškolaca i preduzetnica, kao i pripadnika manjinskih naroda RE. U toku je otvaranje socijalnog preduzeća, u saradnji sa organizacijom Caritas iz Bara. Članovi preduzeća (troje) i ujedno stanari RBC Berane će biti lica sa posebnim potrebama. Inkubator je primio 2 stanara u toku 2017. godine u toku je i ulazak ženskog udruženja “Kreativa”, čije članice se bave izradom domaćih rukotvorina. Ukupno je planirano otvaranje 11 novih radnih mjesta u ovim preduzećima, a od navedenog broja 3 preduzeća su start-up.

BSC Bar inkubator je implementirao različite trening module za sticanje i unaprjeđenje poslovnih vještina za početnike u biznisu i žene preduzetnice, organizovao sajam za zapošljavanje lica sa invaliditetom, sajam primijenjenih umjetnosti i učestvovao u organizaciji različitih međunarodnih poslovnih susreta. U period 2016 – do danas BSC Bar je organizovao: 10 treninga poslovnih vještina i 4 treninga za razvoj socijalnog preduzetništva, 5 takmičenja za biznis plan na kojima je preduzetnicima dodijeljeno 19 mikro kredita - ukupan dodijeljeni fond je 0,145 mil. € za započinjanje ili proširenje biznisa (start-up i scale-up). BSC Bar je učestvovao na 4 međunarodna projekta (finansirana od strane stranih donatora EC, Americka Ambasada) i bio angažovan kao podizvođač na 2 međunarodna projekta, realizovao je 4 projekta za zapošljavanje i razvoj preduzetništva kod socijalno ugroženih kategorija stanovništva - osobe sa invaliditetom, žene i mladi. U sklopu programa za ekonomsko osnaživanje žena koji sprovodi UNDP u Crnoj Gori BSC Bar je sproveo mentoring za 14 žena preduzetnica u Podgorici i Nikšiću (mentoring za start-up ili razvoj biznisa).

Uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), kancelarije u Crnoj Gori, pripremljen je i objavljen priručnik „Kako pokrenuti start up iz Crne Gore“.

U okviru Biroa za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici koji radi na unaprjeđenju poslovnog ambijenta i stvaranju neophodnih pretpostavki za razvoj biznisa u Podgorici, otvoren je biznis centar koji pruža besplatne besplatan kancelarijski prostor i računovodstvene usluge za preduzeća.

U novembru 2017. godine na Cetinju je otvoren biznis inkubator kojim će rukovoditi biznis centar Cetinje i pružati usluge i podršku svima koji planiraju realizaciju ideja u cilju pokretanja biznisa.

IRFCG je u okviru kreditne linije za početnike u biznisu i mlade za period 2016- decembar 2017. godine plasirao ukupno 4,951 mil. € za 71 odobreni projekat. Dodatno, od sredine 2016. godine dostupna je beskamatna kreditna linija za visokoškolce u okviru koje je u navedenom periodu 2016.-2017. godine odobreno 16 kredita u vrijednosti od 0,419 mil€. IRFCG je realizovao i kreditnu liniju Program podrške razvoju preduzetništva, u saradnji sa Direkcijom za razvoj MSP i ZZZCG, u okviru koje je u periodu 2016-2017. godini odobreno 33 kredita u iznosu od 0,911 mil€ i organizovani ciklusi edukacije za 92 polaznika. ZZZCG je u periodu 2016.–decembar 2017. godine odobrio je 79 kredita u iznosu od 0,490 mil i realizovao prateće programe edukacije.

U septembru 2017. godine IRFCG je u saradnji sa Direkcijom za razvoj MSP raspisao novi program “Podrška razvoju preduzetništva”, radi pružanja nefinansijske i finansijske podrške zainteresovanim licima koja planiraju da otpočnu sopstveni biznis ili da unaprijede postojeće poslovanje. Ukupan iznos obezbijeđenih sredstava za ovu kreditnu liniju iznosi 1 mil. €, a maksimalni iznos kreditnih sredstava po aplikantu je do 50.000,00 €. U okviru realizacije projekta primljeno je 11 aplikacija, koji su pohađali 6 edukativnih modula koji pokrivaju praktična znanja potrebna za registraciju, pokretanje i upravljanje biznisom. Takođe, za 9 kandidata koji su zadovoljili kriterijume Programa obezbijeđena je besplatna izrada biznis planova neophodnih za apliciranje za kredit kod IRFCG.

2 Postojeće stanje MSP u Crnoj Gori

Uspješan razvoj konkurentnog sektora MSP je osnov za stvaranje održivog ekonomskog rasta i zapošljavanja. MSP su generator ekonomskog rasta, jer obezbjeđuju: visoku efikasnost poslovanja, rizik poslovanja prebacuju na stranu preduzetnika, brže se prilagođavaju zahtjevima tržišta, imaju niže troškove poslovanja i cijene proizvoda ili usluga, veća je mogućnost za specijalizaciju, u tehnološkom smislu se najbrže adaptiraju na nove uslove, sa socijalnog stanovišta su snažan izvor novog zapošljavanja.

2.1 Makroekonomsko okruženje za poslovanje MSP

Crna Gora, sa malom i tržišno orijentisanom ekonomijom, ostvarila je značajan napredak mjeren povećanjem nacionalnog dohotka i životnog standarda stanovništva. Dinamičan rast i razvoj ekonomije potvrđuju visoke stope realnog rasta koje su u pojedinim godinama dostizale dvocifrene iznose. Bruto domaći proizvod (BDP) u 2016. godini bio je veći 21,1 % u poređenju sa vrijednošću ovog parametra 2011. godine. Stopa rasta zabilježena je i u slučaju BDP po glavi stanovnika (22,3 %), koji je danas najveći među državama Zapadnog Balkana. Promjene u strukturi BDP-a pokazuju da se ekonomija Crne Gore tokom prethodnih godina ubrzano pomjerila od tradicionalnih industrijskih ka uslužnim sektorima.

U odnosima sa inostranstvom ekonomija Crne Gore konstantno bilježi deficit, koji je djelimično ublažavan ostvarenim suficitom na računima usluga, dominantno po osnovu prihoda od turizma. Deficit je finansiran prilivom po osnovu stranih direktnih investicija (SDI), koje su glavni pokretač razvoja posljednjih godina. Crna Gora je lider u grupi evropskih zemalja u tranziciji po visini SDI po glavi stanovnika. Neto priliv SDI je, u periodu 2011 - 2016, kretao se između 9,4% i 16,6% BDP-a. Niske poreske stope, slobodan trgovinski režim i prenos kapitala, uz konstantno unaprjeđenje poslovnog ambijenta, čine crnogorsku ekonomiju atraktivnom za strane investicije.

Broj zaposlenih je u periodu 2011-2017 povećan za 12,7% ili 20.746 novozaposlenih, a broj nezaposlenih je u porastu i u avgustu 2017. godine je iznosio 50.390 ili 63,2% više nego 2011. Rast broja nezaposlenih lica naročito je izražen tokom 2016. godine, zbog povećanog broja novoprijavljenih žena na evidenciji nezaposlenih, kao posledica primjene Zakona o dopunama Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti. Nezaposlenost je posebno izražena u manje razvijenim opštinama na sjeveru. Istovremeno, značajan broj nerezidenata iz zemalja regiona angažuje se na stalnim ili sezonskim poslovima, uglavnom u turizmu, građevinarstvu i poljoprivredi.

Posljednjih godina posebna pažnja se poklanja ulaganjima u infrastrukturu, veliki kapitalni projekti u sektorima saobraćaja, turizma i energetike su započeti ili su u pripremi. U ovom periodu Crna Gora je postala članica STO, a ugovori o slobodnoj trgovini, koje je potpisala sa EU, EFTA, CEFTA, Ruskom Federacijom, Turskom i Ukrajinom, crnogorskim kompanijama omogućavaju pristup tržištu od preko 800 miliona stanovnika.

Crna Gora je ostvarila i značajan napredak u evropskim i evroatlanskim integracijama. U pregovorima o pridruživanju EU do sada su otvorena 30 od 35 pregovaračkih poglavlja, a 3 su privremeno zatvorena. Takođe, decembra 2015. godine dobila je pozivnicu za članstvo u NATO, a u maju ove godine potpisan je pristupni protokol. Time su potvrđeni ozbiljni reformski napor i težnja Crne Gore da dijeli sistem vrijednosti na kojem počivaju razvijene evropske zemlje, kao što su tržišna ekonomija, vladavina prava, očuvanje i unaprjeđenje ljudskih prava i razvoj demokratije. Projekcije rasta Svjetske banke potvrđuju da će crnogorska ekonomija i u narednim godinama biti najbrže rastuća među zemljama regiona.

Tabela br. 1: Kretanja makroekonomskih pokazatelja u periodu 2011-VIII 2017. godine

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	I-VIII 2017
BDP (mil €)⁶	3,264.8	3,181.5	3,362.5	3,457.9	3,654.5	3,954.2	3,957.2
BDP po stanovniku	5,265	5,126	5,412	5,561	5,780	6,439	
Inflacija	3.5	4.1	2.2	-0.7	1.5	0.4	2.5
Industrijska proizvodnja (%)	-10.3	-7.1	10.6	-11.4	7.9	-4.4	-6.7
Kreditni privredni od strane bankarskog sektora (mil €)	979.756	930.425	950.520	917.931	936.052	937.209	937.617
Efektivne kamatne stope na kredite (%)	9.69	9.47	9.36	9.22	8.53	7.45	7.00
Broj zaposlenih	163,082	166,531	171,474	173,595	175,617	177,908	183,828
Broj nezaposlenih	30,869	30,182	32,190	33,284	34,587	42,844	50,390
Uvoz po robnim sektorima (mil €)	1,823.3	1,820.8	1,773.3	1,784.2	1,841.5	2,061.7	1,487.2
Izvoz po robnim sektorima (mil €)	454.3	366.9	375.6	333.2	317.2	325.8	242.1
Robni bilans (mil €)	-1,368.9	-1,453.9	-1,397.7	-1,451.0	-1,524.3	-1,735.8	-1,245.1
Neto SDI (mil €)	389.1	461.6	323.8	353.9	619.2	371.5	220.0 ⁷

Izvori: CBCG, Ministarstvo finansija, MONSTAT

2.2 Analiza stanja razvoja MSP

Sektor MSP, pokazuje tendenciju rasta, posmatrano po broju preduzeća i zaposlenih.

Tabela br. 2: Broj preduzeća i preduzetnika u periodu od 2011-2017. godine

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Mikro	16.436	17.775	19.284	20.911	22.129	23.070	23.523
Mala	1.825	1.751	1.911	1.897	1.983	2.012	2.062
Srednja	310	303	330	330	343	358	341
Velika	61	64	58	56	59	65	65
Ukupno	18.632	19.374	21.583	23.194	24.514	25.505	25.991
Preduzetnici	9.602	9.519	9.580	9.652	9.579	9.521	9.391

Izvor: Poreska uprava

Broj MMSP u 2017. godini prema podacima Poreske uprave je 25.991, što je povećanje od 39,5% u odnosu na 2011. godinu. Od toga, više od trećine je locirano u Podgorici (35,9 %), zatim u Budvi (11,2 %) i Baru (9,9 %). Od ukupnog broja preduzeća, mikro preduzeća čine 90,5% (23.523), mala preduzeća čine 7,9 % (2.062), srednjih je 1,3 % (341) i velikih 0,3 % (65). Većina preduzeća je u sektoru trgovine (30,9%), usluge pružanja smještaja i hrane (12,4%), građevinarstvo (10,7 %), prerađivačka industrija (8,4%), saobraćaj (5,1 %).

Tabela br. 3: Broj zaposlenih u periodu od 2011-2017. godine

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Mikro	40.882	42.797	45.494	47.447	49.132	50.600	50.946
Mala	34.737	33.161	35.666	35.515	36.689	37.364	38.794
Srednja	30.736	30.504	34.042	33.138	33.823	35.565	34.912
Velika	34.461	33.949	34.880	35.638	37.228	40.865	40.107
Ukupno	140.816	140.411	150.082	151.738	156.872	164.394	164.759
Preduzetnici	6.291	5.607	6.156	5.630	5.572	5.373	5.572

Izvor: Poreska uprava

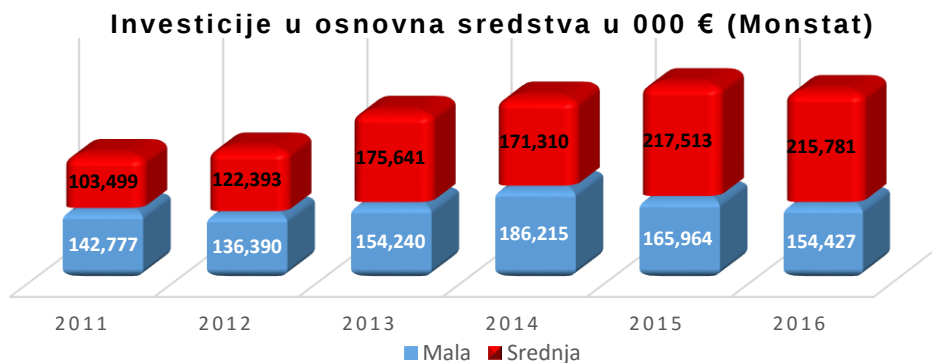
Broj zaposlenih 2017. godine je 164.759, odnosno 23.943 (17%) više nego 2011. godine. Najveći broj zaposlenih je u mikro preduzećima 50.946 (30,92%), velikim preduzećima 40.107 (24,34%), malim preduzećima 38.794 (23,55%), a najmanje kod srednjih preduzeća 34.912 (21,19%).

Mala i srednja preduzeća su u ovom periodu dala doprinos u povećanju broja zaposlenih o čemu govori i podatak o učešću zaposlenih u MMSP u ukupnoj zaposlenosti od 75,6% i u ukupnom izvozu od

⁶ Podatak za 2011-2016. godinu je izvor MONSTAT, a za 2017. projekcija Ministarstva finansija

⁷ Podatak za period januar-jun 2017. godine

75,2%. U ukupnim investicijama u osnovna sredstva, koje su iznosile 652,8 mil. € 2016. godine, učešće MSP je bilo oko 56,7% ili 370,2 mil. €.

Učešće prometa MSP u ukupnoj vrijednosti je 2016. godine bilo 77,2%, a bruto dodate vrijednosti MSP 70,5%.

Tabela br. 4: Učešće u ukupnom prometu 2012-2016. godine

Klasifikacija djelatnosti (KD 2010)	Klasa preduzeća	% Učešće u ukupnom prometu (Monstat)				
		2012	2013	2014	2015	2016
Sektori B - S osim sektora K i O						
	Mala (0 - 49)	46%	49%	50%	52%	52%
	Srednja (50-249)	30%	27%	27%	26%	25%
	Velika (+250)	24%	24%	23%	22%	23%
	Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: MONSTAT

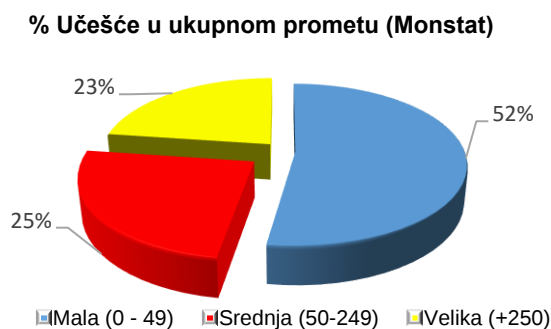
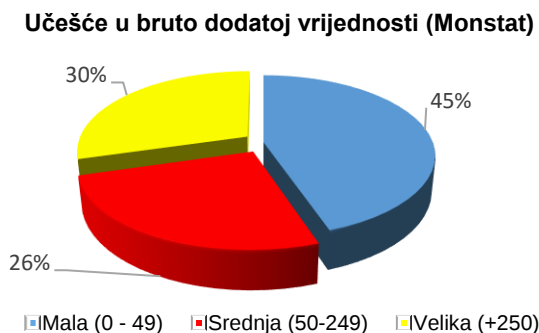

Tabela br. 5: Učešće u bruto dodatoj vrijednosti 2012-2016. godine

Klasifikacija djelatnosti (KD 2010)	Klasa preduzeća	2012	2013	2014	2015	2016
Sektori B - S osim sektora K i O	Mala (0 - 49)	36%	36%	39%	41%	45%
	Srednja (50-249)	32%	29%	28%	28%	26%
	Velika (+250)	32%	35%	33%	31%	30%
	Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: MONSTAT

2.3 Poslovno okruženje u Crnoj Gori sa aspekta međunarodnih izvještaja

Reformske aktivnosti na unaprjeđenju poslovnog ambijenta rezultirale su kontinuiranim napretkom, što potvrđuju i izvještaji međunarodnih institucija. Intenzivirane su aktivnosti na prevazilaženju identifikovanih problema, kroz pojednostavljivanje postupaka za dobijanje dozvola za poslovanje, pružanje usluga podrške biznisu i poslovnog savjetovanja, kroz jačanje poslovne infrastrukture, pružanje sveobuhvatnih informacija za poslovanje, unaprjeđenje znanja i vještina u cilju jačanja konkurentnosti MSP i nefinansijsku podršku početnicima u biznisu. Intenzivirana je podrška preduzećima u podizanju konkurentnosti na globalnom tržištu, da se omogući održivi razvoj, poboljša investicioni ambijent, omogući brži razvoj preduzetništva i podstiču inovacije, ubrza razvoj poslovne infrastrukture, da se poboljša energetska efikasnost i usmjeri razvoj u skladu sa principima zaštite životne sredine.

Najistaknutiji izvještaji u kojima se analizira crnogorska ekonomija su: Doing Business (Svjetska banka), Ekonomske slobode (Heritidž Fondacija), Ekonomske slobode (Frejzer Institut) i Indeks globalne konkurentnosti (Svjetski ekonomski forum). Posmatrano kroz duži vremenski period, sprovedene reforme imale su za posledicu ostvarivanje progressa Crne Gore u smislu unaprjeđenja njene pozicije na rang listama međunarodnih ekonomskih izvještaja.

Tabela br. 4: Crna Gora u međunarodnim ekonomskim izvještajima

Međunarodni indikatori / rang	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Doing Business <i>Svjetska banka</i>	56	56	51	44	36	46	51	42
Ekonomske slobode <i>Heritage Foundation</i>	68	76	72	70	68	66	65	83
Economic Freedom of the World <i>Fraser Institut</i>	47	37	28	49	38	62	59	85
Indeks globalne konkurentnosti <i>WEF</i>	49	60	72	67	67	70	82	77

Izvor: Ministarstvo finansija

2.3.1 Izvještaj Svjetske banke - Doing Business

Crna Gora je u novom Izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja (Doing Business 2018) za period jun 2016 – jun 2017. godine, zauzela 42. mjesto na listi od 190 rangiranih zemalja i time, u poređenju sa prošlogodišnjim revidiranim Izvještajem, ostvarila napredak za 9 mjesta. Od zemalja u regionu bolje

od Crne Gore rangirane su Makedonija (11), Slovenija (37) i Kosovo (40), dok su lošije rangirane Srbija (43), Rumunija (45), Bugarska (50), Hrvatska (51), Albanija (65) i Bosna i Hercegovina (86).

Tabela br. 5: Rang CG po lakoći poslovanja - DB2015-2018

Struktura indikatora / rang	DB2018	DB2017	DB2016	DB2015
Rang na globalnoj listi zemalja	42	51	46	47
- započinjanje biznisa	60	58	59	55
- izdavanje građevinske dozvole	78	93	91	102
- dobijanje priključka za elektr. energiju	127	167	163	162
- registrovanje imovine	76	78	79	77
- dobijanje kredita	12	7	7	6
- zaštita manjinskih investitora	51	42	36	33
- plaćanje poreza	70	57	64	97
- prekogranična trgovina	44	43	42	42
- izvršenje ugovora	42	41	43	43
- rješavanje insolventnosti	37	40	36	33

Izvor: www.doingbusiness.org/reports/

2.3.2 Indeks globalne konkurentnosti

Indeks globalne konkurentnosti koji objavljuje Svjetski ekonomski forum u velikoj mjeri određuje rizik ulaganja u neku zemlju, odnosno šanse za nove investicije. Prema izvještaju za 2017 - 2018, Crna Gora je ocijenjena sa 4,15 poena od mogućih 7, zauzela 77 mjesto po konkurentnosti ekonomije i zabilježila napredak za 5 mjesta u odnosu na prethodnu godinu. Što se tiče zemalja regiona, Slovenija, Srbija i Albanija su ostvarile napredak, dok je Hrvatska zadržale istu poziciju, dok za Makedoniju nema podataka u izvještaju 2017/2018.

Tabela br. 6. Pozicija Crne Gore i zemalja regiona u period 2011-2016. Godine

Zemlja / Godina	2017/2018	2016/2017	2015/2016	2014/2015	2013/2014	2012/2013	2011/2012
Slovenija	48	56	59	70	62	56	57
Makedonija	n/a	68	60	63	73	80	79
Crna Gora	77	82	70	67	67	72	60
Hrvatska	74	74	77	77	75	81	76
Albanija	75	80	93	97	95	89	78
Srbija	78	90	94	94	101	95	95
BiH	103	107	111	n/a	87	88	100

Izvor: Svjetski ekonomski forum

2.4 Ostvarivanje politike MSP

Uspješna realizacija Strategije 2011-15 je trebalo da doprinese ostvarivanju sledećih rezultata:

1. Povećanja broja MSP za 25%
2. Povećanje broja zaposlenih u MSP za 17%
3. Povećanje učešća MSP u ukupnom izvozu na 35%
4. Dostizanje učešća MSP u GDP, ukupnim investicijama, prometu, profitu i bruto dodatoj vrijednosti na nivo od 50%

U skladu sa ciljevima Strategije razvoja malih i srednjih preduzeća 2011 - 2015. godine, postignut je sledeći napredak:

Tabela br. 7: Ostvarenje ciljeva Strategije razvoja MSP 2011-2015. godine

Cilj	Projekcija	Ostvarenje	
		2015	2016
Povećanje broja novih MSP	Povećanje od 25%	31.6%	39.6% ⁸
Povećanje zaposlenosti u MSP	Povećanje za 17%	12,5%	17.2%
Povećanje učešća MSP u izvozu	Povećanje na 35%	76.1%	75.2%
Povećanje učešća MSP u BDP ⁹	Povećanje na 50%		
Povećanje učešća MSP u ukupnim investicijama	Povećanje na 50%	69.7%	56.7%
Povećanje učešća MSP u prometu	Povećanje na 50%	78%	77.2%
Povećanje učešća MSP u bruto dodatoj vrijednosti	Povećanje na 50%	69%	70.5%

2.4.1 Ostvareni efekti

- Ostvaren napredak u kreiranju povoljnijeg poslovnog okruženja
- Makroekonomsko okruženje za poslovanje MSP je stabilno i transparentno
- Unaprijeđena pozicija Crne Gore na rang listama međunarodnih ekonomskih izvještaja
- Uspješno realizovani strateški ciljevi Strategije za razvoj MSP 2011 - 2015
- Ostvaren porast broja MSP, zaposlenih u MSP, povećano učešće MSP u ukupnom izvozu, ukupnim investicijama u osnovna sredstva, prometu i bruto dodatoj vrijednosti.

3 Institucionalni okvir za razvoj MMSP

Politika koja je usmjerena na podršku razvoju ekonomije i preduzetništva i razvoja malih i srednjih preduzeća, jedan je od glavnih prioriteta Ministarstva ekonomije. Ministarstvo sprovodi 8 programa podrške razvoju biznisa, od koji se njih 6 odnose na finansijsku, a 2 na tehničku podršku razvoju malih i srednjih preduzeća i preduzetništva. U novembru 2017. godine usvojena je informacija o reorganizaciji Ministarstva ekonomije sa planom osnivanja jedinstvenog one stop shop za mala i srednja preduzeća i preduzetnike koji će omogućiti privrednim subjektima da na jednom mjestu dobiju informacije i inpute o svim programima podsticanja razvoja biznisa, mogućnostima za unapređenje poslovanja i uvezivanje sa drugim resornim institucijama na državnom i lokalnom nivou. U okviru navedene strukture planirano je kreiranje i implementacija politika, strategija i programa podrške MSP. Osim Ministarstva ekonomije, za pružanje specifične podrške MSP u pojedinim segmentima kao što je unapređenje poslovnog ambijenta, finansijske podrške, savjetodavnih usluga, unapređenje inovativnosti, internacionalizacije, itd., zadužena su nadležna ministarstva u Vladi Crne Gore i javne institucije u njenoj nadležnosti. Podršku razvoju MSP sektoru i zastupanju njihovih interesa obezbjeđuju udruženja privrednika i poslovne asocijacije, univerziteti, međunarodne organizacije, dok na lokalnom nivou podršku pružaju regionalni/lokalni biznis centri, biznis inkubatori, impulsivno preduzetnički centar i lokalni sekretarijati za preduzetništvo.

3.1 Nacionalni zakonodavni kontekst

U segmentu zakonodavnog uređenja poslovanja MSP, isti je, iz razloga nepostojanja posebnog zakona o MSP, definisan Zakonom o privrednim društvima ("Sl. list RCG", br. 06/02 i "Sl. list Crne Gore", br. 17/07, 80/08, 40/10, 36/11 i 40/11).

Ujedno, klasifikacija malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori je regulisana Zakonom o računovodstvu (Sl. list RCG", br 52/2016) u članu 5a u kojem se pravna lica, u smislu ovog zakona, razvrstavaju se

⁸ Podaci o broju novih MSP i povećanju zaposlenih se analiziraju za period 2011-X 2017.godine

⁹ Podaci o učešću MSP u BDP-u i profitu nijesu dostupni

na mikro, mala, srednja i velika, u zavisnosti od prosječnog broja zaposlenih, ukupnog prihoda na godišnjem nivou i ukupne aktive.

3.1.1 Nacionalni strateški kontekst

Unaprjeđenje razvoja preduzetništva definisano je najznačajnijim dokumentima politike Vlade Crne Gore, kojima su obuhvaćene reformske oblasti i prioritetne mjere koje se sprovode u cilju razvoju podrške MSP sektoru. S tim u vezi, programski i strateški dokumenti koju obuhvataju oblast razvoja MSP su:

- **Program ekonomskih reformi 2017-2019** predstavlja ključni strateški dokument sa strukturnim reformama važnim za smanjenje ili eliminisanje prepreka privrednom rastu i jačanju konkurentnosti zemlje. Oblast razvoja malih i srednjih preduzeća kroz mjere finansijske i nefinansijske podrške MSP sektoru je prepoznata kao prioritet u daljim reformama.
- **Program pristupanja Crne Gore EU 2017 - 2018 (PPCG)** u okviru 33 strateška poglavlja obuhvata i Poglavlje 20 Preduzetništvo i industrijska politika u kojim je predstavljeno stanje i planovi usklađivanja u segmentima zakonodavnog, strateškog okvira u dijelu mala i srednja preduzeća.
- **Pravci razvoja Crne Gore 2015 - 2018** kroz pametan, održiv i inkluzivan rast daju strateške prioritete i usmjerenja razvoja koji su u funkciji ekonomskog i ukupnog društvenog razvoja. U dijelu Pametan rast sagledani su efekti realizovanih mjera podrške u segmentima jačanja finansijske podrške za MSP, konkurentnosti i promocije MSP i podrške početnicima u biznisu-start up kao i budućih aktivnosti na ovom polju.
- **Industrijska politika Crne Gore do 2020** definiše strateški okvir razvoja industrije kroz unaprjeđenje poslovnog okruženja, podršku razvoju preduzeća i preduzetništva, primjenu savremenih tehnologija u cilju otvaranja novih radnih mjesta, podizanje konkurentnosti i lakši pristup domaćem i međunarodnom tržištu. U okviru strateškog cilja Inovacije i preduzetništvo i promocije preduzetništva i razvoja MSP definisane su mjere unaprjeđenja nefinansijske podrške za razvoj preduzeća i jačanje nefinansijske podrške usmjerene ka unaprjeđenju inovativnih performansi i razvoj novih preduzeća.
- **Strategija regionalnog razvoja 2014 - 2020** teži postizanju ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju. U tom kontekstu, Konkurentnost i inovacije je prepoznata kao prioritetna oblast razvoja sa posebnim aspektima na unaprjeđenje poslovnog okruženja za MSP, jačanje finansijske podrške opštinama i MSP na njihovoj teritoriji, jačanje konkurentnosti MSP i promociju preduzetništva i podršci početnicima u biznisu- start up.
- **Strategija JIE 2020** ima za cilj postizanje visokog i održivog ekonomskog razvoja, a samim tim i da podstakne privredni rast u regionu, veći prosperitet i stvaranje novih radnih mjesta, a sve kroz jačanje regionalne saradnje i veze sa Evropskom unijom (EU). Nacionalnim akcionim planom za Crnu Goru Strategije JIE 2020 za 2014/2015. godinu, u okviru stuba Održivi rast, prepoznata je dimenzija K – Konkurentnost koja podrazumijeva realizaciju mjera podrške MSP sektoru kroz implementaciju relevantnih strategija.

Razvoj sektora malih i srednjih preduzeća u dijelu specifične podrške pojedinim segmentima je definisan i drugim strateškim dokumentima od kojih se izdvajaju Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2015 - 2019, Strategija razvoja ženskog preduzetništva 2015 - 2020, Strategija inovativne djelatnosti 2016 - 2020, itd.

3.2 Evropski kontekst

Kreiranjem i implementacijom politike MSP se i kroz Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća 2011 - 2015 težilo da bude usklađena sa principima politike MSP u EU, prije svega sa preporukama Akta o malim preduzećima - SBA.

SBA daje smjernice za razvoj politika u oblasti razvoja preduzetništva i MSP kroz deset dimenzija politike:

1. Preduzetničko učenje i žensko preduzetništvo
2. Stečaj i druga šansa za preduzetnike
3. Institucionalni i regulatorni okvir za kreiranje politike MSP
4. Operativno okruženje za poslovanje MSP
5. Usluge podrške za MSP i start up i javne nabavke
6. Pristup finansijama
7. Standardizacija i tehničke regulative
8. Vještine za MSP i inovacije
9. MSP u zelenoj ekonomiji
10. Internacionalizacija MSP.

Ocjena primjene SBA principa u okviru politike MSP daje se u okviru izvještaja SME Policy Index, koji identifikuje prednosti i slabosti u dizajniranju politike i njene implementacije, daje uporedna iskustva i rezultate, mjeri napredak u odnosu na ranije procjene i pomaže u definisanju prioriteta i mjera u narednom periodu. Izvještaj je rezultat saradnje OECD, Evropske komisije, Evropske trening fondacije i Evropske banke za obnovu i razvoj, zajedno sa nacionalnim Small Business Act –SBA koordinatorima iz zemalja Zapadnog Balkana i Turske. Ujedno, na godišnjom nivou objavljuje se SBA fact sheets u kojem daje pregled stanja i implementacije preporuka po svim dimenzijama SBA.

Izvještaj SME Policy Index 2016¹⁰ navodi da je Crna Gora ostvarila određeni napredak u odnosu na Izvještaj iz 2012. godine, u dijelu koji se tiče institucionalnog, regulatornog i operativnog okruženja za MSP, iako se mala i srednja preduzeća i dalje suočavaju sa izazovima koji proizilaze iz neravnomjernog ekonomskog oporavka. Takođe se navodi da su tehnički standardi sada u velikoj mjeri usklađeni sa pravnom tekovinom EU, uslovi za registraciju poslovanja dodatno olakšani e-government servisom, poreski sistem pojednostavljen i elektronski dostupan. Uspostavljena je institucionalna infrastruktura i finansijski instrumenti za promovisanje inovacija u malim i srednjim preduzećima itd. Ističe se da je Vlada Crne Gore uložila značajne napore da harmonizuje preduzetničko učenje kroz različite nacionalne strategije. Takođe, iako Crna Gora ima relativno dobro razvijene mikrofinansijske usluge, pristup finansijama je i dalje najveća prepreka za mala i srednja preduzeća.

U izvještaju su date preporuke za dalji napredak politike razvoja malih i srednjih preduzeća Crne Gore i poboljšanje pristupa finansijama kroz uspostavljanje privatnog kreditnog biroa i inicijativa za poboljšanje finansijske pismenosti. Takođe, data je napomena da je neophodno povećati napore u obezbjeđivanju horizontalne i ciljane usluge poslovne podrške, posebno u ključnim oblastima podrške MSP pristupu inostranim tržištima, obezbjeđenju finansijske i nefinansijske podrške inovacijama, kao i da se razmotri mogućnost za integraciju ključnih kompetencija preduzetničkog učenja u nastavni plan i program.

Strategija za pametan, održiv i inkluzivan privredni rast- Evropa 2020, koju je usvojila EU 2010. godine, teži ispunjavanju ciljeva zapošljavanja, unaprjeđenja istraživanja i inovacija, klimatskih promjena i energije; obrazovanja i smanjenja siromaštva, kroz tri prioriteta:

¹⁰ SME Policy Index Western Balkan and Turkey 2016

- Pametan rast – obuhvata razvoj ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama
- Održivi rast – obuhvata unaprjeđenje resursno efikasne, ekološki održive i konkurentnije ekonomije
- Inkluzivni rast – obuhvata unaprjeđenje visokog stepena zapošljavanja koji će omogućiti socijalnu i teritorijalnu koheziju,

što ujedno doprinosi i ispunjavanju ciljeva u oblasti razvoja malih i srednjih preduzeća.

Izveštaj Evropske komisije o Crnoj Gori 2016. godine, u redovnom godišnjem izvještavanju navodi da je potrebno nastaviti sa jačanjem nefinansijske i finansijske podrške javnog sektora malim i srednjim preduzećima kao i da se poboljšaju administrativni kapacitete vlasti. Ujedno daje i rezultati ocjene Akta o malim i srednjim preduzećima iz 2016. godine gdje se navodi da je Crna Gora pokazala određeni napredak u svom institucionalnom i regulatornom okruženju za mala i srednja preduzeća i dobar napredak u cjeloživotnom i preduzetničkom učenju. U isto vrijeme, pojačana nastojanja da se ojačaju usluge podrške biznisu mogla bi da pomognu integraciji malih i srednjih preduzeća u globalni lanac vrijednosti, da promovišu inovacije i olakšaju njihov pristup kreditima. Dalje pojednostavljivanje zakonodavstva vezanog za biznis treba da bude prioritet.

4 Strateške smjernice razvoja MMSP

4.1 Unaprjeđenje poslovnog okruženja

Podsticajno poslovno okruženje za razvoj MMSP uz smanjenje barijera za poslovanje, cilj je reformskog procesa u Crnoj Gori, koji dovodi do jačanja konkurentnosti privrede i povećanja izvoza, uz kontinuiranu podršku MMSP za izlazak na nova tržišta. Aktivnosti na unaprjeđenju poslovnog okruženja, sprovode se su u skladu sa indikatorima Izveštaja Svjetske Banke - Doing Business. Crna Gora ne prati stopu otvaranja novih preduzeća, kao u ostalim evropskim zemljama, te je nužno raditi na daljoj promociji preduzetništva i podsticati osnivanje novih preduzeća. Napredak je ostvaren u kreiranju stimulatnog poslovnog okruženja, ali se treba nastaviti sa unaprjeđenjem regulatornog okvira za poslovanje MMSP i primjenu RIA, unaprjeđenjem efikasnosti administrativnih procedura i unaprjeđenjem dijaloga javnog i privatnog sektora. Usvajanjem nove regulative ili izmjenama postojeće, pojednostavljenjem neophodnih i ukidanjem suvišnih procedura, stvara se povoljna klima posebno za otvaranje novih i poslovanje postojećih MMSP. Da bi se to postiglo, neophodno je poboljšati koordinaciju i međusobnu saradnju svih odgovornih institucija, na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. Potrebno je nastaviti proces jačanja saradnje između javnog i privatnog sektora, uključivanjem predstavnika privrede u proces donošenja propisa i javnih politika, u cilju povećanja uspešnosti rada javne uprave.

U vezi sa navedenim, strateškim smjernicama za unaprjeđenje poslovnog okruženja se predlaže:

- Unaprjeđenje regulatornog okvira za poslovanje MMSP i primjena RIA
- Unaprjeđenje poslovnog okruženja za poslovanje MMSP i efikasnosti administrativnih procedura
- Unaprjeđenje dijaloga javnog i privatnog sektora.

4.2 Unaprjeđenje preduzetničke infrastrukture i jačanje preduzetničkih znanja i vještina

Podrška razvoju preduzetništva kroz razvoj infrastrukture i cjeloživotnog preduzetničkog učenja ogleda se u postojanju različitih mehanizama pomoći (savjetodavnih, institucionalnih, mentorstva, finansijskih)

za potencijalne preduzetnike, start up preduzeća i postojeća MMSP. Raspoloživost različitih programa od strane više institucija koja pružaju obuke, treninge i finansijsku podršku u značajnoj mjeri zadovoljavaju potrebe razvoja preduzetništva u smislu promocije osnivanja preduzeća. Međutim, institucionalna infrastruktura kroz postojanje biznis centara i inkubatora, impulsno preduzetničkih centara u nekoliko opština ne zadovoljava potrebe preduzetnika za uslugama poslovne podrške u svim mjestima u kojima planiraju poslovanje ili već posluju. Preduzetničko učenje kao koncept cjeloživotnog učenja je dostupan na svim nivoima obrazovanja, ali i u neformalnom dijelu kroz implementaciju različitih programa, radionica i promotivnih događaja i predstavlja pozitivan primjer u regionu.

Unaprjeđenje promocije preduzetništva u narednom periodu je od ključnog značaja zbog doprinosa razvoju svijesti o preduzetništvu kao načinu razmišljanja i time osnivanju novih preduzeća, samozapošljavanju i zapošljavanju posebno mladih i žena, ali i usklađivanju preduzetničkih znanja i kompetencija sa potrebama tržišta rada.

Jačanje institucionalne infrastrukture kroz uspostavljanje biznis centara, inkubatora i impulsno preduzetničkih centara, na način da se pokriju svi regioni, od posebnog je značaja za preduzetnike i MSP na lokalnom nivou kako bi se pružanjem usluga informisanja, savjetima, mentoringom, doprinijelo otvaranju novih preduzeća i adekvatnije iskoristili raspoloživi programi finansijske i nefinansijske podrške.

Neophodno je nastaviti sa daljim promovisanjem preduzetničkog učenja u širem konceptu, na svim nivoima formalnog obrazovanja kroz implementaciju preduzetništva kao predmeta u nastavi i jačanjem kapaciteta nastavnog kadra, razvojem neformalnog obrazovanja kroz realizaciju različitih vidova obuke, uspostavljanjem partnerstava između vaspitno-obrazovnih ustanova i privrede u cilju podrške za osnivanje preduzeća i jačanje preduzetničkih vještina. Potrebno je nastaviti sa promocijom i korišćenjem raspoloživih EU programa i posebno sa jačanjem uloge Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje kao glavnog promotera preduzetničkog učenja na nivou Crne Gore.

U vezi sa navedenim, strateškim smjernicama za unaprjeđenje preduzetničke infrastrukture i jačanja preduzetničkih znanja i vještina se predlaže:

- Unaprjeđenje podrške za osnivanje novih preduzeća preduzeća za mlade i žene (informativna, savjetodavna, obuke, finansijska podrška)
- Unaprjeđenje institucija podrške za razvoj preduzetništva (preduzetnička infrastruktura-inkubatori, biznis centri, impulsno-preduzetnički centri, tehnološki parkovi, akceleratori)
- Unaprjeđenje preduzetničkog učenja na svim nivoima obrazovanja
- Unaprjeđenje veza sistema obrazovanja i privrede.

4.3 Unaprjeđenje mehanizama finansijske podrške MMSP

Raspoloživost finansijskih instrumenata za MMSP u cilju osnivanja preduzeća i jačanja konkuretnosti MSP preduzeća koja već posluju, na nivou je koji ostavlja prostor za dalje unaprjeđenje mehanizma podrške u skladu sa potrebama samih preduzeća. Finansijska ponuda u formi dugoročnih i kratkoročnih kredita i faktoring aranžmana od strane Investiciono-razvojnog fonda, predstavlja ponudu koja je u smislu uslova korišćenja i procedura dobijanja kredita najpovoljnija i najpribližnija zahtjevima malih i srednjih preduzeća. Raspoloživi segment dostupnosti grantova doprinosi unaprijeđenu inovativnosti i konkurentnosti za preduzeća koja prepoznaju potrebu korišćenja istih. Međutim, informisanost i značaj korišćenja instrumenta ulaganja u vlasnički kapital je u ranoj fazi, kao i korišćenje raspoloživih finansijskih instrumenata EU programa. Istovremeno, kapaciteti preduzetnika i malih i srednjih preduzeća za pristup finansijama nijesu na dovoljnom nivou u smislu znanja o poslovnom planiranju, upravljanja finansijama ili ne raspolažu adekvatnim kolateralom za dobijanje kredita.

Dalje unaprjeđenje pristupa i raspoloživosti finansijskim sredstvima za MMSP predstavlja neophodan preduslov kako za osnivanje novih tako i za jačanje produktivnosti sektora malih i srednjih preduzeća, pri čemu treba težiti usklađivanju ponude instrumenata sa potrebama i tražnjom od strane sektora, kako bi što više preduzetnika dobilo finansijsku podršku. Unaprjeđenjem finansijske ponude doprinijeće se povećanju broja MMSP i otvaranju novih radnih mjesta, doprinosu BDP-u i dostizanju uravnoteženijeg regionalnog razvoja.

Ponuda i korišćenje kredita za MMSP treba biti unaprijeđeno kroz povoljnije uslove u vidu smanjenja kamatnih stopa, naknada, ali i olakšavanja procedura dobijanja kredita. Istovremeno, poboljšanje likvidnost malih i srednjih preduzeća treba biti praćeno razvojem novih modela faktoringa, a ujedno treba povećati obim grant podrške. Od posebnog značaja za podršku osnivanju preduzeća i dobijanje kreditne podrške, za one kategorije MMSP koji nemaju dovoljna sredstava obezbjeđenja, je implementacija instrumenata kreditnih garancija i mikrokredita pod povoljnim uslovima. Instrumente ulaganja u vlasnički kapital (venture) treba i dalje razvijati osnivanjem fondova rizičnog kapitala i poslovnih anđela. Jačanje kapaciteta MMSP za korišćenje sredstava iz programa COSME i HORIZON, WB EDIF, IPA, itd, treba biti praćeno organizovanjem obuka i treninga. Posebno treba raditi na jačanju finansijske pismenosti i investicione spremnosti kako bi potencijalni preduzetnici i MSP lakše pristupili raspoloživim fondovima i sredstvima i uspješno upravljali poslovanjem preduzeća.

U vezi sa navedenim, strateškim smjernicama za unaprjeđenje mehanizama finansijske podrške MSP se predlaže:

- Unaprjeđenje ponude i mogućnosti korišćenja kreditnih plasmana (IRFCG, ZZZCG, banke, MFI, itd.)
- Unaprjeđenje ponude i mogućnosti korišćenja faktoring aranžmana
- Razvoj novih/unaprjeđenje postojećih finansijskih instrumenata (kreditnih garancija, mikrokredita, venture/ equity kapitala, poslovnih anđela, itd.)
- Unaprjeđenje ponude i mogućnosti korišćenja grantova
- Unaprjeđenje korišćenja finansijskih instrumenata u okviru EU programa (COSME, HORIZON, IPA, FP9, WB EDIF, itd)
- Unaprjeđenje kapaciteta MMSP za pristup i upravljanje finansijskim sredstavima (finansijska pismenost i investiciona spremnost).

4.4 Unaprjeđenje konkurentnosti MMSP

Uspješan razvoj konkurentnog sektora MMSP je osnov za stvaranje održivog ekonomskog rasta i zapošljavanja. Unaprjeđenje konkurentnosti u značajnoj mjeri zavisi i od nivoa inovativnih aktivnosti. Uvođenjem inovacija, MMSP unaprjeđuju efikasnost svog poslovanja i imaju bolju osnovu za učešće na tržištu. Programi podrške uvođenju inovacija za MMSP imaju za cilj da omoguće preduzećima da pristupe znanju i iskustvima koji su im potrebni kako bi ojačala svoju konkurentnost i produktivnost. Takođe, ona se podstiču na uspostavljanje veza sa konsultantskim firmama, naučnoistraživačkim ustanovama, centrima izvrsnosti, naučno-tehnološkim parkovima, inovaciono-preduzetničkim centrima i poslovnim inkubatorima, što treba da stimuliše transfer znanja i inovativnosti.

Podrška za internacionalizaciju poslovanja MMSP i njihovo učešće na međunarodnom tržištu obezbjeđiće se potrebnim nivoom informisanosti i poslovnim povezivanjem sa inostranim partnerima. MMSP treba da prepoznaju izvoz kao svoj prioritet u poslovanju i da obezbijede neophodne uslove (kvalitet i cijene proizvoda i usluga, međunarodne standarde kvaliteta, savremenu marketing politiku) i odgovore konkurenciji na domaćem tržištu i istovremeno izazovima međunarodnog tržišta.

U razvijenim ekonomijama, ICT predstavlja infrastrukturu svakodnevnog, efikasnog poslovanja države i privrede i ne služi samo kao tehnička podrška u radu, već prije svega kao podrška poslovnim odlučivanjima na osnovu sistemski prikupljenih informacija.

Razvoj ženskog preduzetništva u Crnoj Gori ima za cilj podsticanje bržeg i lakšeg ekonomskog osnaživanja žena, kroz stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta i pružanje podrške razvoju njihovih preduzetničkih potencijala. Preduzetništvo se pozicionira i kao sve prihvaćeniji način rješavanja problema, te kao vrijedna strategija za stvaranje radnih mjesta, poboljšanje životnog standarda i ekonomske nezavisnosti mladih. Javne politike u oblasti preduzetništva mladih se mahom odnose na kompetencije koje se stiču kroz formalno i neformalno obrazovanje, otvorenost institucija, dostupnost informacija i finansijskih sredstava uz savjetodavnu i mentorsku podršku, preduzetničku infrastrukturu, unaprjeđenje poslovnog ambijenta, kao i kreiranje pozitivnog odnosa društva prema preduzetništvu.

Ekonomski razvoj se sve više zasniva na principima zelene ekonomije. Analizom postojećeg stanja u Crnoj Gori, obnovljivi izvori energije, reciklaža, organska poljoprivreda, održivo upravljanje šumama i saobraćaj, izdvajaju se kao oblasti sa velikim potencijalima za ozelenjavanje. Zaštićena područja prirode u Crnoj Gori, a posebno nacionalni parkovi, imaju ogroman razvojni potencijal, posebno u oblasti održivog turizma, poljoprivrede (organske proizvodnje, planinske poljoprivrede), eksploatacije i prerade drveta, korišćenja vode i drugih mineralnih resursa.

Javni sektor kroz specifične programe treba da podrži MMSP u svim fazama njihovog poslovanja i razvoja, podstičući bolju organizovanost preduzeća i promociju zajedničkog nastupa na tržištu, kao i uključivanje u međunarodne lance vrijednosti. Poslovanje MMSP u savremenim uslovima poslovanja u najvećoj mjeri se zasniva na inovacijama, kvalitetu i poslovnim povezivanjima. Klasteri, pri tome, igraju važnu ulogu u inovacijama, usvajanju visokih tehnologija i povećanju produktivnosti, čime se povećava konkurentna sposobnost MMSP.

Usvajanje međunarodnih standarda kvaliteta i standarda sistema upravljanja, promovisanje njihove primjene, harmonizacija tehničkih propisa i standarda kroz dalje unaprjeđenje sistema infrastrukture kvaliteta u cilju podrške konkurentnosti MMSP i prihvatanjem harmonizovanih EU standarda, uslov su uspjeha poslovanja MMSP na međunarodnom tržištu.

Uspješno sprovođenje politike MMSP je nemoguće zamisliti bez praćenja performansi poslovanja sektora MMSP i njihovog učešća u ukupnom ekonomskom razvoju. U tom smislu je neophodno uspostavljanje pouzdanih statističkih podataka koji će omogućiti poređenje rezultata MSP sa drugim zemljama, a u skladu sa EUROSTAT. Kvalitetni, pouzdani i ažurni statistički podaci, usklađeni sa metodologijom i standardima EUROSTAT su preduslov za efikasno makroekonomsko upravljanje, sagledavanje i ocjenu uspjeha ostvarenih efekata kreiranih i sprovedenih mjera podrške sektoru MSP.

U vezi sa navedenim, strateškim smjernicama za unaprjeđenje konkurentnosti MSP se predlaže:

- Unaprjeđenje podrške inovativnosti MMSP
- Jačanje internacionalizacije i izvoza
- Podrška usvajanju i veće primjene IT u MMSP
- Unaprjeđenje instrumenata podrške ženskom preduzetništvu i preduzetništvu mladih
- Razvoj zelene ekonomije
- Unaprjeđenje povezivanja i uključivanja u međunarodne lance vrijednosti
- Unaprjeđenje statističkog praćenja MMSP sektora
- Unaprjeđenje podrške MMSP za implementaciju i certifikaciju zasnovanu na sistemu kvaliteta.

ANEX 1

Razvrstavanja pravnih lica u skladu sa Zakonom o računovodstvu¹¹

Pravna lica, u smislu ovog zakona, razvrstavaju se na mikro, mala, srednja i velika, u zavisnosti od prosječnog broja zaposlenih, ukupnog prihoda na godišnjem nivou i ukupne aktive, i to:

1) **mikro pravna** lica su pravna lica koja na dan sastavljanja bilansa stanja ispunjavaju dva od sledeća tri kriterijuma:

- prosječan broj zaposlenih u poslovnoj godini nije veći od 10
- ukupan prihod na godišnjem nivou ne prelazi 700.000 €
- ukupna aktiva ne prelazi 350.000 €

2) **mala pravna** lica su pravna lica koja na dan sastavljanja bilansa stanja zadovoljavaju dva od sledeća tri kriterijuma:

- prosječan broj zaposlenih u poslovnoj godini je veći od 10, a manji od 50
- ukupan prihod na godišnjem nivou je veći od 700.000 € a manji od 8.000.000 €
- ukupna aktiva je veća od 350.000 € a manja od 4.000.000 €

3) **srednja pravna** lica su pravna lica koja na dan sastavljanja bilansa stanja ispunjavaju dva od sledeća tri kriterijuma:

- prosječan broj zaposlenih u poslovnoj godini veći od 50, a manji od 250
- ukupan prihod na godišnjem nivou je veći od 8.000.000 €, a manji od 40.000.000 €
- ukupna aktiva je veća od 4.000.000 €, a manja od 20.000.000 €

4) **velika pravna** lica su pravna lica koja na dan sastavljanja bilansa stanja ispunjavaju dva od sledeća tri kriterijuma:

- prosječan broj zaposlenih u poslovnoj godini je veći od 250
- ukupan prihod na godišnjem nivou je veći od 40.000.000 €
- ukupna aktiva je veća od 20.000.000 €.

¹¹ Zakon o računovodstvu, ("Službeni list Crne Gore", br. 052/16 od 09.08.2016)